

ЋАСТЕЛАР*

На крвавом листу којим се окончава ово тужно стољеће у повјесници Шпаније, забиљежен је недавних дана гроб једног великана. Над њим су виле Ибарског Полуострва пролиле с болом горке и најискреније сузе своје благодарности; у отаџбини он значи свршетак живота једног великог патриоте, у литератури европској: свршетак једног великог пјесника и философа, а у животу најнапреднијих идеја свјетских: свршетак живота једнога од највећих и најенергичнијих њихових представника. Емилијо Кастелар родио се и сишао у гроб у дане, у којима гигантски ход његовог великог духа не могаше да разбуди из сна болесног генија његове отаџбине, притиснутог помпејским сном традиционалних предрасуда, и да улије у рањено тијело његовог народа

здравље и свјезину својих мисли. Пада скрханих крила његов соколски дух, простран као свијетла андалушка поља његове домовине, будан вјечно као широко море које облива обронке његове дивне али несрећне земље, и ведар као азур чистог и провидног неба његове Шпаније. Умукну ријеч са високих степена на којима пола вијека бијаше сâм, узвишен пред отаџбином и боговима, љубљен бесједник склапа очи — пред најжалоснијим призорима у својој земљи, коју толико љубљаше.

Над његовим гробом пролиле су се сузе свијех поклоника најхуманијих идеја. Оплакана је величанствено смрт оног здравог и тако импозантног изданка, који је никао из трулог дебла једне земље што стоји на испаштању казне коју неумитна историја изриче над вјеков-

* Чланак овај требао је ући у прошли број „Зоре“, али због нагомиланог градива морао је изостати. Зато га доносимо сада, да се и „Зора“, одужи сјени великога пријатеља Српства.

ним преступницама. Ожаљена је смрт једног борца, чије се витешко копље преломило у борби с тиранијом и предрасудама његовог стољећа. Народи силни, срећни и напредни посуше му хумку цвијећем хвале за величину његових идеја, мали и угњетени народи за величину његовог срца . . .

Оплакује смрт његову и његова отаџбина, којој по својим идејама не бјеше син овај војник за слободу људства; пролива над њим сузе и она, чија беспримјерна тиранија подиже себи најгрозније споменике кроз сва стољећа од Филипâ до Алфонса и кроз сва пространства земљишта од Холандије до преко Оцеана. Жали га и она — јер је и њу љубио.

Велики *республиканац* оставља своју отаџбину у најокорелијем монархичном систему, а пред извјесном кризом којом јој пријете тјесногруда династичка утјецања; *философ-хуманиста* оставља своју отаџбину прожману вјековном и одвратном заразом теократских идеја; *велики демократа* оставља отаџбину са таком огромном фанатизованом аристократском гомилом; велики *државник, радник*, оставља државу своју на тако трошним степеницама за тешку стопу вијека који долази.

Легао би утјешен као хуманиста: напредне идеје, нијесу прославили триумф у вијеку његовом, али су прожмале душу народâ . . . ! Легао би утјешен као философ и писац: величина духовних творевина људских множи се непознатом до сада брзином и снагом . . . Легао би као демократа и республиканац: најшири појмови о људској слободи прожи-

мају душу народâ . . . Не лијеже утјешен само као патриота: његова идеја није побиједила. Историјска казна над окорелом угњетачицом немоћних, продужује се до потпуности.

Лијеже само утјешен да је и према њој испунио своју синовску дужност, начином, којим су то учинили само неколико дјецe његовог вијека.

*

Над гробом Емилија Кастелара и Српство пролива своју сузу благодарности. Његово дјело *О удесима српског народа*, испуњава нас поносом на витешке врлине Српства пред којима и велики дух Кастеларов стоји с поштовањем и устима пуним најодушевљеније хвале и признања. „Ја не познајем историје која би заслуживала више пажње и проучавања него ли што је заслужује историја борбе за независност у Србији . . . Јадни народ! Његово је мучеништво једна од најгрознијих трагедија што нам је забиљежила историја, а његова отаџбина највиши и можда најкрвавији Калвариј на којима су се распињали народи . . . Када их вас свијет бијаше саме оставио, Срби се дигосе до висине најјачих народа несвладаном силом свог карактера и неизреченом крепашћу своје мисли . . .“* За искреност признања његовог проливамо сузу благодарности, уз дубоко учешће у опћем оплакивању његовог гроба учешће што га узимамо данас као културан народ који је свјесан величине његовог имена и вјечитости његових дјела.

Уредник

* Пријевод М. Цара.

О Д Г О В О Р И

НА ПИТАЊА НАШЕГ УРЕДНИШТВА СРПСКИМ КЊИЖЕВНИЦИМА

1. Шта мислите о српској сувременој књижевности? — 2. Да ли се и који утјецај из страних литература осјећа у српској књижевности? — 3. Шта мислите о српској читалачкој публици? — 4. Шта мислите о српској критици, њеном данашњем утјецају и позиву? — 5. Шта мислите о Срп. Књижевном Конгресу? — 6. Шта мислите о српској популарној књижевности? — 7. Шта мислите о српској драми? — 8. Како судите о хумору у нашој књижевности? — 9. Шта мислите о дјечјој књижевности у нас Срба? — 10. Шта мислите о утјецају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике?

1., *Шта мислим о српској сувременој књижевности.* — Константујем само да се већ одавно није јавио ниједан прави пјесник и ниједан прави драмски писац, и да су сви књижевници о којима се води рачун, Веселиновић, Матавуљ, Сремац, приповједачи.

2., *Да ли се, и који, утицај из страних литература осјећа у Српској књижевности.* — Не осјећа се никакав. Наши књижевници по правилу не знају стране језике и не праве сувремену књижевну покрет.

3., *Шта мислим о српској читалачкој публици.* — Читалачка публика дијели се на образовану мањину и на масу. Прва, знајући стране језике, готово је престала читати српске ствари. Маса не ужива у литерарним списима, она се храни сенсационалним романима који се опет из страних књижевности преводе. Сем *Ивкове славе* ја не знам да ли има још које књиге која је у пошљедње вријеме била код нас одишта читана.

4., *Шта мислим о српској критици, њеном данашњем утицају и позиву.* — Два човјека за која мислим да представљају нашу критику не

прате свакидневну књижевну продукцију. Ову оцјењују сасвим млади људи који су још у школи и природно је да ти „својевољци“ у књижевности не врше никакав утицај, и није штета што га не врше.

5., *Шта мислим о Српском Литерарном Конгресу.* — . . . . .

6., *Шта мислим о српској популарној књижевности.* — Књига за народ нема добрих. Ове што излазе не читају се; оне се само хоноришу.

7., *Шта мислим о српској драми.* — Како сада стоји с драмом, изгледа да је она са Стеријом не само почела, него и свршила.

8., *Шта мислим о хумору у нашој књижевности.* — Могло би се рећи за Сремца и Матавуља да су хумористе, али они су поред тога и нешто друго, чист хуморист, то је Нушић.

9., *Шта мислим о дјечјој књижевности у нас Срба.* — Дјечија књижевност, по својој дефиницији, требала би да буде најзабавнија књижевна врста; код нас је најсувопарнија.

10., *Шта мислим о утицају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике.* — Данашње политичке прилике у Срба створиле су неколико књижевних центара. Је ли потребно доказивати штету која се од туда има?

Београд

Слободан Јовановић

Господине уреднице!

Ви сте ми ставили десет таквих питања, која се тичу српске књижевности, да би се на свако од њих

могле опширне расправе писати. Пошто би пак то свакако било изван ваше намјере, коју имате са тим питањима, нити би иначе одговори тако скоро били готови, то мислим, да ћу вам се најбоље одазвати, ако будем гледао, да ми одговори буду што збијенији, старајући се при том, да се не огријешим о разновјетност.

На I. *Шта мислим о српској савременој књижевности.* — У мојим погледима на нашу књижевност увијек сам био оптимиста. Сваки, и најмањи напредак, који сам у њој примјетио, мене је задовољавао, испуњавао надањем у будућност. Врло сам рано дошао до увјерења, да своје књижевнике не смијемо мјерити апсолутним мјерилом, јер то нису по занату списатељи, нити им се труд награђује по заслуги, него их морамо у главном све рачунати у литерарне дилетанте, који имају друго занимање главно, а литературом се баве у доколици. У толико веће признање дужни смо им. Ја, када све прилике наше књижевности узем у обзир, не могу не бити задовољан са њеним досадашњим развитком. Ми имамо, не само у лијепој литератури, него и у некојим другим струкама, већ и таквих писаца, да се не морамо пред другим свијетом снбивати. Ако бих можда и желио већи напредак у нашој књижевности, не могу, уважавајући све наше прилике, него рећи за њу: *Errip si tuove!*

На II. *Да ли се, и који, утицај из страних литература осјећа у Српској књижевности.* — По природном закону ми се нисмо могли отети испод утицаја сусједске јаче културе, па је тако било и на књижевном пољу. Византински утицај окарактерисао нам је литературу

средњега вијека. Дубровачка књижевност носи на себи талијански печат. Па је тако и у нашој новијој књижевности. Доситија је писао под утицајем великих идеја свога стољећа, па тако и његови последњици до данас, ако и можемо, што даље, то у већој мјери, да опажамо и тежњу за еманципацијом од туђа утицаја. При томе видимо, како се за инкубацију туђих идеја хоће по доста времена. Узмите само, колики простор времена дијели Мушицкога од Клопштока. Беранже родио Хајна, Хајне родио Петефију, Петефија Јована Јовановића Змаја. Витковић и Мита Поповић стоје под утицајем мађарским. Најориђиналнији су нам Сима Сарајлија, Његош и Бранко. Данас би се чинило, као да се брже каска за туђином, не толико за идејама, колико за обликом; барем судећи по неким „измима“ (веризам, натурализам итд.), канда смо вољни, без обзира на народне потребе, без многа премишљања, трчати за оним, што мислимо да је „савремено“, „модерно“. Нарочито трчимо у томе за западом. А мени се чини, да бисмо далеко боље погодили, ако бисмо се мало више освртали на словенску браћу. Пољска појезија не стиди се појезије ма кога народа (Красињски, Мицкијевић, Словацки и др.). Французи се надају подмлађивању свога духа од утицаја руских идеја, као што Руси данас у опште стоје на првом мјесту у погледу на лијепу књижевност. Ја бих желио, да се наши писци више занимају књижевностима осталих Словена, већ и зато, што је у њима дух нама сроднији и што су моралније и мање фриволне. Њихов утицај био би за нас благодетнији.

На III. *Шта мислим о српској читалачкој публици.* — Праве чита-

лачке публике ми још немамо за наше литерарне производе. Ако се и може данас да од гдјекоје књиге прода 1500—2000 комада, то је по изузетку. Узрока томе недостатку, има повише. Многи још држи, да што је наше, лоше је; зато ће се прије машити за туђу књигу. Али ће томе бити главни узрок, што се ништа не чини за васпитавање публике; на против, њу гњаве. Слабо се публика учини пажљивом на какав литерарни производ. Нарочито морам споменути, да смо у том погледу скоро сасвим забаталили женску половину. Данас тако стојимо (већ!), да литерарна производња несарамерно претеже литерарну потрошњу. Свакако нездраво стање, коме би лијека ваљало тражити.

На IV. *Шта мислим о српској критици, њеном данашњем утицају и позиву.* — О критици у нас не може бити говора. Ми је још немамо. Толики књижевни производи пролазе, а да се ријечи о њима не каже. А и ако се који пропрати, то на себи више носи печат личнога расположења. У нас су се по несрећи политичке партиске страсти толико разбуктале, да оне свој пагубни утицај показују и у књижевности. Ако је дјело написао наш политички противник, ми ћемо преко њега или муком прећи, или ћемо гледати, да га тако исперјашимо, да му ни једна длака не остане здрава и читава. На против, свога једномишљеника партискога, ми ћемо преузносити далеко преко мјере. У главном у нас канда узимају задатак критике, да се у спису траже и износе само мане. Тим начином неће се служити народној књижевности. Писац (дилетанат — сви смо дилетанти!) озловољава се, публика се одбија. Критика ваља да је израз,

да тако речем, литерарне политике. Осврћући се на све наше прилике, трансигујући са њима, она ваља да се тако удешава, како неће ништа кварити. Не износећи мане у ком књижевном производу, него показујући му добре стране (ако их има), послужимо нашој литератури. У нашим приликама још треба да смо задовољни, ако за књижевни производ можемо изрећи негативан суд: да није рђав. Али према рђавим списима нека је суд немилосрдан; само тако моћи ће се са књижевнога поља истријебити коров, који се на њему не мало растићио.

На V. *Шта мислим о Српском Литерарном Конгресу.* — Од српскога књижевнога конгреса ја не очекујем много, ако и допуштам, да такви састанци у опште могу бити покретачи за неке добре ствари. Прије бих желио какав конгрес српских књижара, једа бисмо једном добили и ми праве књижаре, а не пиљаре.

На VI. *Шта мислим о српској популарној књижевности.* — Популарно писати спада у врло тешке задатке, зато у нас и нема још популарне књижевности. Ту се иште и добро познавање општих и посебних народних потреба, и потпуно познавање предмета о коме хоће да се пише, и такав начин писања, који умије да се спусти на ниво онога, за кога се пише, а да не буде низак. У нас су умјели популарно писати Доситија, Данило Медаковић, Натосевић. Књиге за народ, што их издаје Матица Српска из Коњовићеве фондације, врло су поучне, али нису популарне. Што *populus*, народ, радије чита чак и производе каквога Максе Задрина, него ли књиге Коњовићеве фондације, показује, колико наши учевни писци не умију да пишу популарно.

На VII. *Шта мислим о српској драми.* — Можда бисмо од свију грана наше књижевности могли бити понајзадовољнији са напретком, који је учинила драматска књижевност. Од Рајићева Цара Уроша до данашњих драматских производа какав напредак! Комедија и грађански драмат ниже стоје; али историска трагедија неће уступати тој врсти у других Словена.

На VIII. *Шта мислим о хумору у нашој књижевности.* — Хумор је за цијело један од најфинијих цвијетова човјечијега духа, зато га тако ријетко и налазимо у свима литературама. У нас били би му не лоши представници Доситија, Радонић. Од живих хумориста наших стоји јединствени Стеван Сремац.

На IX. *Шта мислим о дјечјој књижевности у нас Срба.* — Дјечија књижевност канда у нас понајбоље цвјета, она, управо рећи, буја. Дохватили је разни шпекуланти, као добру музару. Непрестано ничу књиге за дјецу, на сву прилику са рачуном писаца и издавача, да ће све то родитељи покуповати за своју милу дјецу. Да ли пак те књиге одговарају правом задатку те књижевности, то нека ријеше стручни педагози. Свакако ваља рећи, да су до данас најбоље пјесме за дјецу писали Суботић и Јовановић Змај.

На X. *Шта мислим о утицају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике.* Тај утицај посве је шкодљив. Ако у томе може бити утјехе, што се тај шкодљиви утицај политике на књижевност свуда опажа, не само у нас, онда се можемо донекле и помирити са том незгодом. Прије неку годину један берлински журналиста разаслао је главнијим њемачким писцима пи-

тање, шта они мисле о будућности њемачке књижевности. Ни један одговор није био утјешан. Сви су се жалили у главном за журналистику, која апсорбује многу литерарну снагу и у опште не да, да књижевни производи буду усавршавани, као када би се набљудавало начело: *ponit prematur in annum*. Један одговор гласио је, да у двадесет првом стољећу у опште неће бити у Нијемаца онога, што се у строгом смислу зове литературом, јер ће све то да апсорбује политика и политична журналистика. Ми смо тај штетни утицај политике на књижевност већ искусили. Развитак наше лијепе литературе од прије 40 година прекинут је 1862. године, када су се Срби и у Аустроугарској и у Србији могли живље бацити на политику. Те године испјевали су своје најљепше пјесме Јакшић, Јовановић (тада још не Змај), Каћански, Костић. Боље што ни они нису пошље тога испјевали, а они и данас стоје на српском Парнасу на првом мјесту. Њихови епигони још их нијесу ни достигли, а камо ли надмашили. Али за то ја не очајам о будућности. Још има у нашем народу пуно сила, које немају начина, да се огледају на књижевном пољу. Једва половина народа може да учествује у књижевном раду. Дођу ли Срби до већа политична средишта, утицаће то и на развитак књижевности, која код свих политичних не врло наклоњених прилика нарочито на пољу белетристике показује неоспоран напредак.

Београд

Ђорђе Поповић

Ad 1. *Шта мислим о српској савременој књижевности.* — Са савременом књижевности не можемо у опће бити задовољни. Научна књиж. одговара још прилично потребама, но

белетристика је у опадању. Старије значајније појаве или не раде, (Адамов) или се истрошиле (Матавуљ, Веселиновић) а новијих, да их замијену нема, ма да би их критика хтјела силом да створи. (Сремац, Ранковић, Домановић!) изузетак је М. Будисављевић, који у истини много обриче.

Ad 2. *Да ли се, и који, утицај из страних литература осјећа у Српској књижевности.* — На белетр. се показује особито код приповједача утицај западне модерне, несносно материјалистичке школе. Веризам је њихов често пута са свим несварљив. (Матош! Сремац); идеализам и одушевљење у опће мало је заступљено (Илијћ, Зарија Поповић, Вукићевић, Матијашић, Будисављ.)

Ad 3. *Шта мислим о српској читалачкој публици.* — Праве читалачке публике нема. Књижевничка дјела праве вриједности читају скоро једино књижевници, иначе интелигенција слабо уз стране литературе. Једино још што чита погдјегдје белетр. новине и подлистке у полит. новинама. Трговачки сталез а и донекле занатлијски, који је држао душу књиж. производима, не интересује се више за књигу, свак је ангажован партизан, те му то апсорбује сав интерес душевни. Gros публика (маса) воли да чита шкандалозне ствари, пикантерије и донекле грубље хумористичне ствари. Прост народ не чита махом (осим демагошких новина) ништа.

Ad 4. *Шта мислим о српској критици, њеном данашњем утицају и позиву.* — Критика хоће да је и сувише сувремена, те калами силом западне модерне захтјеве на нашу нејаку књижевност. Сувише је високоучена и доктринарна, а уз то није објективна, те се човек не може ослонити на њу, но мора сâм да

прочита, о чему хоће да стече суда. Утицаја на књижевност нема скоро никаква. Критичари не пишу да хвале што је за хвалу а да исправе, што треба исправити, но се разбацују својом ученошћу и попабирченим фразама често без значаја. Ко од њих не спомене и цитира Тена, Бјељинског, Нордауа и Францоza, тај држи да није одговорио својој задаћи. И партизанство политичко често заслијепљује критичаре.

Ad 5. *Шта мислим о Српском Литерарном Конгресу.* — Конгрес књиж. је преко потребан. Не може се од њега захтијевати да директно даде полета књижевности (јер ова је неодвојна од времена и прилика) али би је кадар био ипак нешто унаприједити и пренијети на погоднију основу. Задатак би му био, да прије свега утврди правопис, да створи објективан и стручан критички форум и да моралном пресијом па и насиљем створи или управо рашири круг чит. публике. (Организирана колпортража препоручених дјела). Ово се може само ако се споразумије са књижарима, те уреди одношаје између књижевника и књижара. Задатак би му био и да створи или бар припреми терен за свесрпско културно друштво.

Ad 6. *Шта мислим о српској популарној књижевности.* — Популарна књижевност није у рукама књижевника но несавјесних књижара, који је занављају већином само шкодљивом храном. (Библиотеке за грош). Коњевићева задужбина не врши дужност. Поред скроз непотребних (и комичних) издања, нема ни једне историје ни српске ни опће, не издаје умотворине народне, што би их народ најрадије читао. Поука је у њеним издањима сухопарна и доктринарна. Народ не воли тако

тешку лектуру. Издања књижевне задруге управо и нису за народ.

Ad 7. *Шта мислим о српској драми.* — Драма је обамрла, а доћи ће к себи, кад вријеме донесе собом таленте за њу.

Ad 8. *Шта мислим о хумору у нашој књижевности.* Хумор се прилично његује; јер је то једина врста књижевности, коју и шира публика воли да чита. Но баш канда према захтјевима публике без укуса не може да се развије финији хумор. (Сремац, Протић, Брзак).

Ad 9. *Шта мислим о дјечјој књижевности у нас Срба.* — Слабо сам пратио. Изгледа ми да се доста добро обрађује. Премда је зачетник и центар њен (Змај) здраво у стваралачкој снази и хумору попустио.

Ad 10. *Шта мислим о утицају*

данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике. —

Наше полит. прилике наносе велике штете књиж. особито белетристици. Несређени на све стране пол. одношаји, незадовољство са садањим стањем ствара непрестано немире и трзавице на све стране, партајске борбе ангажовале све, те је цијела атмосфера окужена нервозним задахом. Политичке трзавице абсорбују сав душевни интерес у читалаца те се за то задовољавају да читају политичне листове, који се тим више читају, што драстичнијим средствима умију да драже растројене нерве у читалаца. Новине су поквариле са свим укус. У тим приликама белетристика не може напредовати.

М. Н.

Ђ и л о . . .

Јест, и то је негда било,
Ал' већ давно мину,
Срце плаче кад зарони
У седу давнину.
Срце плаче, очи плачу,
За прошлошћу туже,
Хеј, тешко је кад помислим,
Мој премили друже!
До неба је српска слава
Досезала главом,
А сада је нећеш наћи
Ни под ситном травом.
Минула су, усанула
Витешка времена,
Кад је јунак руком чуп'о
Јелу из корена,
Кад је Реља у скок један
Прескакао горе,
А Маркову Шарцу било
До колена море.

Кад се Милош надметао
Камена с рамена,
И планином бацао се
Уместо камена.
Онда било, сад се о том
Више и не прича,
Запевам ли људи зборе:
„Махни, лаже чича!“
Јест, тако ме дочекују
Унуци сићуши,
Ах, тешко је, тешко, брате,
У боланој души!
А некад је друкче било,
Ма то давно мину,
Срце плаче кад зарони
У ону давнину:

Светли месец изнад шапца
Неготина славна,
Под чадором седи Вељко,

Соко од мегдана,
Око њега храбри тићи,
Србадија жарка,
Гусле гуде, славу буде,
Милоша и Марка.
Слуша Вељко, слуша храбри,
Рујно вино пије,
А у грудма закуцало
Срце веселије.
Слуша Вељко, па тек купу
На искап искрену,
Зглади брке а из ока
Пламна муња севну:
„Коња, момци! Када Марко
На хиљаде леће,
Ево главе, ни Вељко га
Обнести неће!“
Кликну соко, па исука
Плаховиту ђорду,
И ко стрела залете се
Сам у турску хорду.
Севну ђорда, под њим Кушља
Фркће од мегдана:
„Беж'те, Турци, ето Вељка,
Беж'те, ето рана!“

— Алах! Алах! — Али Вељко
Кроз хордију пара,
Као муња кад облаке
Ненадно запара.
И ено га, већ се враћа
Самац са мегдана,
Мрке брке усукује
Мегданција славна.
Самур калпак накривио,
Орлушина сива,
А у руци обагрена
Димишћија крива.
Под шатором опет песма
О Милошу пева,
Седи Вељко, пије вина,
Брк му се осмева.

Јест, и то је негда било,
Ал већ мину давно,
Срце плаче кад погледа
Потомство кукавно.
Онда било, сад се о том
Више и не прича,
Запевам ли, људи зборе:
„Махни, лаже чича!“

Загреб

Драгутин Ј. Илић

NOCTURNI FLORES

I.

Ноћ је. Сама је кућица твоја
У пустој гори, где вију гнезда
Орлови. Над њом као мравињак
Гамиже небо од сјајних звезда.

Око поноћи, кад све занеми
На кућицу ти небо прислања
Звездице сјајне као да спушта
Плодове златне са родна грања.

И ја се тада теби украдем,
Блудим по мраку, гором се верем
Да тајно љубим очице твоје
И да злаћене звездице берем.

II.

Поноћ је глува . . . у гори немо
По шумама се птица не буди, —

Уска је стаза куд ми идемо
Образ уз образ, груди уз груди

Пред нама густо грање се плете —
Крчећи пут кроз шипраге мирне
Тргнеш се кад те гранчица смете
И росан лист ти образ додирне.

Па се приљубиш уз моје лице,
Ал када сретнеш пољупце моје
Тргнеш се опет — тад нехотице
Листак додирне образе твоје.

Не да ти мира несташна грана
Нудећи своје лиснате венце
И љубимо те до белог дана
Час она, час ја, све наизменце.

III.

Дубље и дубље, ниже и ниже
Стрменом стазом незнаној мети,
За нама немо гора се диже
Ко црн исполин, што небу прети.

Како ли хладом провала дише!
Мрак је около, сплело се грање,
Ни неба нема, ни звука више
Гробна тишина, страшно ћутање

Да л' ти од студи удови стрепе
Те трептиш ко лист ил' срна плаха?
Што у мрак шириш зенице лепе
И пријањаш ми од тајног страха?

Та где љубави звездицу малу
Кроз густо грање што озго пази,
Она нас прати у ту провалу
Ко нема стража по глувој стази.

IV.

Да л' те стра' хвата на тој висини?
Доле спавају сумрачне горе,
Све ћути близу и у даљини
Куд оком пређеш неме просторе:

Умукао је попац у трави
У ваздуху се кресница гаси,
Славујак дрема још у дубрави
Дубоко ћуте живота гласи.

Из сѐла нема још кукурика
Зора не бели, још не ће доћи —
Далеко само с равног видика
Кроз бледи сумрак звездане ноћи

На тамној црти трепери јасно
Крвави пожар: у глуво доба
То ноћас месец споро и касно
Диже се као вампир из гроба.

V.

У немој гори на месечини
Самоћно снива црквица стара
Крај ње на зиду граната буква
Поноћне сенке тихо одмара.

Нигде шапата, нигде покрета —
Осећаш како срце ти куца,
На небу трепте далеке звезде
И крст на кули тихо светлуца.

Тек каткад узвик из горе дође
Из густих шума, немих дубрава
Као да човек у помоћ виче
Као да се крвав злочин дешава:

То сова плаче . . . и опет мирно
Онамо од куд јаук се оте —
Светиња ћути, звезде трепере
Дубрава таји ноћне страхоте . . .

VI.

Видиш ли тај гроб, што онде ћути
У вечном мраку горскога хлада
На њему трепте ружице бледе:
То зрак месечев кроз грање пада.

Закопан лежи ту један монах,
Усамљен беше целога века,
Никога нема да му походи
У пустој гори гроба далека.

Кад је живео, када је умро
И да л' је за њим ичије око
Кад заплакало — то нико не зна;
Прошлост је нема, ћути дубоко.

Само у доба зимњих мећава
Над њим се хори ветровā хука
А кад с пролећа гора олиста
Кукавица му над гробом кука.

VII.

Високо, више! Да ли осећаш
Силовит ветар ко струју јаку
Што нас подиже? Под нама доле
Дубоко земља тоне у мраку

Ко мрачна кугла, неста равнина
Провала, шума, потока, брега
На мрачној земљи само се бели
Колеба наша ко мрва снега

Сад и ње неста. Струја нас диже
Као две сенке даље летимо,
Ветар нас гуши, глухну нам уши —
Заспале звезде пролећу мимо.

Неста и звезда. О, где смо сада?
Над главом пусто, пуста подножја,
Нас двоје сада насељавамо
Тад празна, мртва пространства божја.

Мил. Хопово

Милета Јакшић

БОЖАНСКА ИСКРА

— Из збирке „Фантоми“ —

Пала је са неба као поклон људма
Да крепи и диже, да теши и блажи,
Те пође у срца ту да станак нађе,
Да клонулу наду и љубав оснажи.

Од срца до срца, од мраза до зиме
Ишла је по свету, лутала по људма, —
Али нигде станка! . . . Једне тихе ноћи
Угледа је песник на земљиним грудма.

Похита за њоме, за њезиним сјајем,
Заигра му срце, разведри се лице;
Ал' кад руку пружи, њу већ земља упи,
А у руци оста — стручак љубичице.

Р. Ј. Одавић

П О Н О Ћ

Заспала је давно јавна —
С торња поноћ откуцава.
Мир је свети: неме птице,
Не чују се фруле гласне,
Као искре жеравице
Само трепте звезде јасне —
Свуд тишина глуха влада:

В. Кикинда

Тихо небо земљи сада
На пусте се спушта груди —
Ветрић ћути, ћути људи,
Изумиру страсти холе . . .
Час је ово рајске среће:
Сад патника сан облеће
И заборав тиша боле.

М. Радовић

ИЗ ПЈЕСАМА „КРАЈ ОГЊИШТА“

Дивно јутро свану, наћох' се у гори.
Тек помаља сунце своја зрачна крила;
Гледао сам небо и дивих се зори;
Дивна ми је опет к'о некада била.

Под зеленим грањем стољетних платана
Погружен у мисли . . . у тој полутами,
Сјећ'о сам се тебе, сјећ'о сретних дана,
Кад лутасмо вако по горици сами.

Гледала си грању како птице л'јећу
И цвркућу њежно у гн'јездашцу своме, . . .
. . . Блистале су капи на убраном цв'јећу;
На убраном цв'јећу и у — оку твоме . . .

*

Под зеленим грањем стољетних дрвета,
Пиркао је јутрос онај зефир рани,
И брујали тихо као пјесма света
Из прошлости миле ускрснули дани.

А подаље мало, под сјенком дрвета
С хартијом у руци, сред тишине свете,
Гегуц'о се неки заљубљен поета,
Испијена лица, — голобрадо д'јете.

И поглéd'о небу. А кад' мене спази,
Напућило уста заљубљено чедо;
Па закрену некуд по неравној стази,
А ја сам се смјешк'о и сажално глед'о.

Загреб

... Жуберк'о је зефир све јаче и јаче.
Титрало је лишће високих платана.
Рониле се капи, к'о да гора плаче;
Ућутале птице по зелених грана.

Само шумски врапци поквашених крила,
Безбрижно су даље нешто чаврљали,
И крштећим гласом (мождај' пјесма била) ..
Драгане су сиве на састанак звали.

Стеван Бешевић Петров

ИЗ ПОШЉЕДЊИХ ПЈЕСАМА ЛЕЈИЛИ

VI.

Јордо и храбро ушао сам, драга,
Међ љуте боле, дуга искушења,
Ко међ олује узвишени Казбек,
С ребрима од гвожђа и грудма од ст'јења.

И чекао сам гомила презрења,
И њине мржње да се спусти на ме ...
И сачеках је — ал не пролих сузе,
Нит мојим челом пређе облак таме.

Јер док ме олуј шибао и мрзн'о
Твоја ми љубав ко сунце је сјала! ...
Вјетар и сунце бјеше моја младост! ...
У жудној борби она није знала —

Да мора најзад да клоне и пане
Над пустолином и бола и среће —
Или без сунца ко кавкаско борје
Или без вјетра ко грузијско цвјеће ...

VII.

Пануће вече. Видићеш гдје мирно
Св'јет од тебе скрише тешка врата мрака,
Ал св'јет ти у души отвара се нови
Чије кључе носи само нојца лака ...

Откључаће га бојажљивом руком
И пустити те да ушеташ тамо —

Ко невин анђо по Едена стази,
Без стражара ћеш и ти бити само.

Дубок је, страшан, тај тајанствен свијет
Ничије тамо не допире око ...
Ах, али туга расплаче л' те тужно
И јадно срце уцвјели дубоко —

И успомена, као црна сјенка,
Дном сребрнијем своје душе мине,
Лејило моја, сузама и бољу
Спасења чекај у зори док сине.

Пробуди чедо ... И љубећ му ону
Косицу, чело, ти му причај, збори,
За име једно што ти тако драго
Ал што те трује што ти младост мори.

Оно ће слушат твоје тајне рјечи
И плескаће ти, пуно лудо среће,
Неразумљивим ће језиком да тјеши —
Ал', моја драга, издати те неће! ...

И кад те види да пролијеш сузе
С тобом ће тужно бризнути и оно
Да обрашчиће ороси, ко роса
Бијело, чисто љиљаново звоно.

Опростиће ти и небо те сузе
С јецајем што их лијеш јутро свако:
И Богомајка, са челом на руци,
На љубав неба сјећала се тако!...

Јован Дучић

ЗАСТАВА И БАРЈАК

— Колтоамор —

Њажу, да је некад једна земља била
И да се две странке бораху у њој...
Као символ једној *Застава* се вила,
А за *Барјак* друга гинула је свој.

Борба се међ њима очајнички била —
То су била браћа што вођаху бој —
А браћа су крвцу толику пролила,
Да с' народ подави сав у крви тој!...

И кад борба ова најзад дође крају
И државу уби у свом окршају
А и народ с њоме што у бој беше прист'о...

Видеше два борца што су полумртва
На том пољу пала к'о последња жртва...
Да Застава и Барјак беше једно исто!...

Београд

Беоко С. Давичо

У ПОДНЕ

Подне је; сунце припекло, све жеже,
Ладолез повио клонуле вреже
Па се не миче —

Ал' ко ће у пакњ — ху, до сто беса!
Врућина, зној, па мува смеса,
А овде красан рај...

Овде под брестом хлад је дубок и благ.
С ходника тамо девојче, неки враг,
На обед кличе.

Девојко! ал', теби за љубав — нека...
Но, заспим ли, ти крилцем даха мека
Муве ми с уста гнај...

Бикинда

М. Радовић

МОЈЕ ДЕТИЊСТВО

— Елегија у прози —

Ја и мој брат Јеврем, били смо још као деца - *чувени*. Ко нас није видео и познавао, он нас је зацело - *чуо*. Наша дерњава на далеко је узнемиравала нерве мирних грађана. Од наше вике постали су нам и отац и слуга, и куварица и кочијаш нервозни. На нас пада одијум, што је та модерна

болест и у нашој вароши не гра- сирала, већ постала епидемичном.

Имали смо одличних забава; игара класичних, које су се могле мерити са олимпијским играма. Ја сам на пр. сматрао за дужност, да своје старијем брату Јеврему сваког дана забодем иглу у бутину, после чега ме је он класично ишамарао и изба-

тинао. Тада сам се обично дерао, као жедна камила на Сахари, али сам ту исту забаву идућих дана истрајно понављао, не водећи рачуна о шамарима, али задовољан, што је моја дерњава задавала страх и трепет комшилуку, а нарочито покојној стрини, која је била *par excellence* нервозна баба. Али и мрзила нас је страшно! Озбиљно је саветовала оцу, да ту „дерлад“ треба задавити, јер од њих и онако неће бити ништа, пошто ће, у најбољем случају, свршити на — вешалима. Отац се задовољавао, да нас добро извошти. Да се водила статистика, колико смо буботака и шамара извукли, свет би задивљено читао једну хорибилну цифру удараца и шамара и чудило би се, како смо у опште остали живи од батина.

Оцу нисмо много пребацивали за ово, јер смо били добра деца, водили смо рачуна о његову здрављу. Он је, јадник, по цео дан седео у канцеларији, те му је требало мало кретања и гимнастике.

У младости љубили смо „шпорт“. Образовали смо као неко мало „Коло Јахача“, у коме је било само два члана — јахача, ја и Јеврем, а само један коњ, да опростите, главом наша покојна стрина, којој би се качили на леђа (наравно по један, јер двојицу, знали смо, не би одржала на леђима) и дотле је мамузали петама да галопира, док нас није оборила с леђа и добро - избила.

Били смо и стрелци, али наравно са ладним оружјем: класичним стрелама. Луќ смо правили од морске трске, а стрела је била од чамовине, наравно, добро зарезана, наоштрена, отприлике тако оштра, као поглед наше стрине. Стрељачки шпорт спојили смо са витештвом. Наше гађање било је у ствари - двобој, јер

смо једно друго гађали. Ово је доста тих шпорт, без велике дерњаве, наравно само дотле, док се оштра стрела Јевремова (он је био бољи стрелац од мене) не забоду у моје уши. Тада овај тих шпорт постаје врло гласан. Ја се дерем од страшна бола, као жедан магарац, а Јеврем ми секундира, јер је и он, истовремено, извукао лепу количину шамара од кочијаша. (Наша послуга у кући, имала је генерално пуномоћије од оца, да нас може бити, кад год што лоше учинимо).

Била је у нас јака жица и склоност за гашење ватре. Заверили смо се, да ће мо, кад одрастемо, бити ватрогасци. Тај, не толико шпорт, колико племенити и хумани занат, упражњивали смо у нашој спаваћој соби. Обично смо запалили завесе и успешно и брзо их гасили тако, да су наши „злудјеји“ и мучитељи (отац, стрина и кочијаш) обично долазили — на згариште. Да згариште буде у истини право згариште, хорио се на згаришту наш јаук и лелек, последица батинама.

У основној школи били смо не толико примерна, колико побожна деца. Највише смо клечали у целом разреду. Па ипак нисмо из веронауке добили петицу, већ јединицу. Веће неправде није било на свету.

Но ми смо се тешили и светили тиме, што смо у столицу учитељеву забадали чијоде, на табли цртали магареће главе и испод њих записивали његово име, а са глобусом разбијали школске прозоре. (Отац је годишње утрошио доста динара, да поплаћа штету, коју смо у школи починили).

Свршили смо некако основну школу и да је отац послушао стрину, ми би се још тада тронуте растали са школским клупама. Али отац је

хтео пошто по то, да будемо - господа. Ми смо пак веровали, да ће мо бити господа, а као што знате, само вера може да ствара и зида, а скепсис свагда руши и обара . . . . Продужење нашег школовања, била је управо победа јаке вере над цинизмом стрининим.

Са пуно вере у наше будуће господство, ми ступисмо у гимназију, али се на крају школске године вратисмо кући са испита, претворени преврнутим столицама. Ви ће те разумети, да преврнуте столице значе то исто, што и лоше оцене у лепоме жаргону гимназиста.

То је био страшан дан. Шамари и буботци падали су на нас као лава из Везува на рушевине Помпеја и Херкуланума. Но мени се чини, да сам ја, млађа узданица очева, више извукао, а то није било право, јер су моје оцене биле исто тако лоше као и Јевремове. И овај факат вапијуће неправде јасно показује, да људи, па и они, који имаду децу, не познају појам божанствене правде.

Најзад се измирисмо са судбином и проведосмо школски одмор врло весело, негујући и даље шпорт јачачки, стрељачки, ватрогасни и остале наше забаве, које сам горе изређао. Сем тога, ми смо се и даље истрајно дерали, али то смо чинили сад по лекарском савету, да би нам се уске груди рашириле и ојачале. Отац и стрина постали су од наше дерњаве у толикој мери нервозни, да су побегли у завод за лечење ладном водом. Нама је пак комшилук озбиљно и истрајно претио полицијом, тако да нас је обазриви кочијаш, да би избегао јаван скандал, једне ноћи стрпао у кола и одвезао на наш салаш. Ту је тек било погодаба за наше шпортовске прохтеве. Нарочито је Јеврем показао бравуре, када је

запалио велики стог сена, те приморао целу ватрогасну чету да дође из вароши и да гаси сено. То нам је правило особито задовољство, а било је и врло поучно за Јеврема, који се озбиљно спремао за стручног ватрогасца.

Некако смо у Септембру положили испит из предмета, из којег смо били пали, и тако уђосмо у други разред, а на исти начин провлачили смо се из разреда у разред. Директор Гимназије, који је, буди узгред речено, лично, буди Бог с нама, на Le Sage - ова ћопава ђавола, гонио нас је крвнички, али то је било само из освете, јер смо му сваког лета обрали воћњак, а у јесен виноград, те је, јадник, морао да плаћа пудара. То га је јако пекло, јер је био чувена тврдица и у пуној мери заслуживао надимак Стипсе Стипсића. Но највише се љутио, кад смо му импровизирали једну зимњу авантуру. Морао је хитним послом да путује у престоницу, па се послужио нашим колима до станице, која је доста удаљена од вароши. Ми смо око точкова извршили тако веште „марифете“, да су точкови на пола пута испали, а он је стајао „као луд човек у снегу“, док кочијаш није наместио точкове. На све је било касно, воз је отишао, а директор одоцнио од пута.

Но поред све његове мржње, која је потицала из гореобјашњених мотива за освету, ми се догурасмо до петог разреда, јер су нас остали професори заштићавали, тврдећи да смо „женијална деца“, па ће мо се поправити. Но на испиту у истом разреду претрпесмо већи слом, но што је био слом Француза на Седану, описан тако дирљиво и живо у Золином „La Debacle“. Нека нам опрости Зола, кога смо ми још тада

поштовали, читајући, управо гутајући у сласт његову „Наћу“ (наравно у српском преводу); — али наш је слом доиста већи и савршенији, но онај седански. Ми смо, на име, преврнули скоро све столице на испиту, или другим речима пали смо из свих предмета у петом разреду.

Од даљег школовања, ма да смо били „женијална деца“, није могло бити ни спомена.

Отац је пао у меланхолију, стрина је задовољно трљала дланове, весела што се њено пророштво испунило, а ми, млади фаталисти уверени сад, да вера сваки пут не ствара, не зида и не побеђује стринин цинизам, одрекосмо се господства, тешећи се на свој начин.

Јеврем је очајном оцу цитирао овај арапски афоризам: „Седам мудраца расправљали су у седам дебелих књига о теми, зашто је тежа цркнута риба од живе рибе? Када су своје књиге написали, онда им је осми мудрац доказао, да цркнута риба није ни у колико, па ни за драм, тежа од живе рибе“.

— Претпоставимо оче, — додао је Јеврем, — да сам, рецимо, је та цркнута арапска риба, а моји другови, који су положили испите, да су живе арапске рибе. Арапска мудрост, као што видите, утврдила је факат, да цркнута риба није тежа, па, богме, ни лакша од живе рибе. Према томе, ја нити сам тежи, а још мање *интелектуално лакши* од њих. То значи, да ћу ја, и без даљег школовања и образовања, моћи исто тако добро послужити своме народу, рецимо, као ватрогасац.

Оца је већ био облио ладан зној, кад сам ја дошао на ред са својим духовитим софизмима. — Оче, ко зна зашто је све добро, што сам ја на испиту данас преврнуо толике

столице?! Анђел *Јесрада* није бадава казао Волтерову *Задигу*, да на свету нема злога, које не би имало и своју добру страну. Па тако исто треба и ми да схватимо овај данашњи удар. Наша гимназија фабриковала је толику господу, да наша штампа има пуно право, кад непрестано кука, да

„Овај камен земље Србије,

„Што претећ' небу, дере кроз облак

стење под притиском господског и чиновничког пролетаријата. Са тим предрасудама о господству треба кидати! Сваком родољубивом Србину, оче, треба да је лозинка: „*Доле са класичним гимназијама и свим заводима, који фабрикују господу, или „ладолеже“ као што их назива наш Андраш, кочијаш!*

— Да, оче, ја нећу да будем господин, ја оћу да помогнем нашој пољској привреди. Зар не видите, оче, да су нам планине голе, не пошумљене, да нам сточарство опада, да су медведи у шумама све ређи, а ловци све тужнији. Осећам се толико јак, да припомогнем, колико могу, да се то зло спречи. Оче, ја сам решен, да будем — *шумар*.

И тако бист. Ја одах у шумаре, а Јеврем оде у Цариград код Сечењипаше, да се спрема за професионалног ватрогасца. Наше жеље из детињства испунише се, ми наш позив у животу спојисмо са шпортом и витештвом.

* * *

Господине Уреднице,

Ви сте извесно отворили четворе очи и „запањени“ питате: „па *зашто* је овај човек све ово мени написао, и шта се тиче његово детињство мојих читалаца? Да вам кажем *зашто*? Ево моје исповести: Некад у моме детињству веровао сам, да је сваки

рад на уметности, а нарочито на књижевности, једна — *беспослица*. Сад пак, на овом лепом шумском ваздуху, ја сам постао песник и по мало философ, те фанатички верујем, да је *рад пером, кичицом, или длетом један протест против нашег јадног, немилосливног и очајног свршетка-смрти*. Душа се бори за вечност. Душа, која неће да нестане без икаква трага, хоће да покаже, да је *живела, постојала и радила*. Без тога је смрт тако обична, банална ствар.

— „*Живети после смрти*“, — то је лозинка уметницима на перу, кичици, длету, даскама, па и уметницима и философима у шуми.

То је, Господине Уредниче, и моја лозинка и за то сам Вам све ово и написао, па Вас сад лепо молим, будите добри, па ово штампajte, јер ја хоћу, да *живим и после смрти!*

Ваш и преко гроба захвални
Иван Иванћ

У солунским шумама V. 1898 г.

Ј О С И Ф

— *Једна глава из једног торзо романа* —

— **Лаза Поповић** —

Био један младић, па је имао мозак, али управо место мозга и мало магле . . . . То јест, не да није имао у опће мозга, него је тај био често пута замењен маглом, густом и непровидном. Он је био јако лакомислен. — Као сви младићи, имао је двадесет година на леђи, што му није сметало, да буде често пута сличан детету од осам година. Он је био јако раскалашен. — Као сви младићи, имао је девојку, коју су други звали неговом љубезницом; што му није сметало, да је одиста не воли; шта више, она је била туђа заручница, па је опет није волео. Он је био јако покварен. — Онда је умео страшно да исмева друге, да тражи туђе мане, и што је главно, да их нађе и да удара безобзирно и немилице; тако је био безобразан! Па онда незрео, даровит, сретан и леп. Све страшно, осим имена. Име му је било Јосиф, то

дивно благо име, овековечено оним из библије. Оному Јосифу и овај је потомак сличан био с обзиром на неки догађај, који је неморално споменути.

Кад је Јосиф навршио двадесет година, седне он у вече у својој соби и узме један лист хартије и напише ово: „Навршио сам пре два дана двадесет година, пуних двадесет година . . . . и поставио сам темељ моме дневнику и . . . . учинио сам погрешку против моје логике . . . јер сам држао, да је глупо водити дневник. Написао сам то још јуче, а кад сам сео за сто и почео превртати, а ја нађем то и обрадујем се. Оставио сам на страну и почео даље превртати хартије и свеске и веселији сам него иначе. Кад сам испретао све, видео сам да апсолутно не могу ништа да нађем, пошто ништа и не тражим. Сложио сам хартије и свеске, а онај лист

још стоји и чека, мени се чинило да сам му ја нешто дужан, па му сад треба да вратим. Узео сам га и гледао га, и поново сам видео, да морам нешто да му дам. Одмах сам се уватио у лажи и држећи, да је то важна ствар, стрпао сам одмах у почетак. Ево како: Мислио сам: ја овај дневник пишем за мене и ни за кога више; али се ту родила мисао, да ће још неко читати. Бадава сам ја сакривао и утишавао ту мисао речима: ах не! то је лаж! она је остала.

Па кад ће други читати, да им се бар да нешто згодно удешено, да знају, с ким имају посла. То је грубо. Много нежније је: Ја сам цура из пансионата и имам танак глас и пребирам по успоменама и јављам учтиво, да сам се родила 23. децембра 1877. године, у пола дванајест ноћу, од оца Христифора и матере Евгеније . . . .

Пребирати по успоменама значи немати садашњости, па какав је то дневник? — То је дневник малих људи; они га само могу и имати, онако на дугачко и на широко. — То ја кажем, као да сам ја нека изнимка. Не! То се не односи на мене. А после секунда да! — Добро би било, да сам ја нека изнимка, то је почетак; ја сам збиља изнимка, то је крај.

Ал' се мучим, како ми је неугодно! Сваки час лажем и уватим се; признајем то, и опет лажем; и то ту лажем на почетку, ту лажем где исписујем редом мисли. Шта ће бити, кад се почну пребирати успомене! — Смејем се на те реченице и на онога апстрактнога читаоца, и на себе тако ћошкастог. А тај је смех пола јед, и то јед што не пишем онако лепо; као други велики. Можда зато, што пишем истину . . —

пхи! ово је сувише, сад опет контрадикција, мало пре непрестано лажем, сад се тешим мишљу да пишем истину . . — Ех! До ђавола ти перо, што тако шкрипећи глупости црномањасте молујеш, до ђавола ти хартијо, што све тако драговољно примаш! Све до ђавола!“ — Како је то Јосиф написао, а он тресне перо, преврне мастионицу, убрља се мастилом, скочи од стола, и почне да јури по соби! — па се стиша и легне. —

А чим је сутра дан покрио мрак ту малу варош, са великим оговарањем, седео је Јосиф и опет писао:

„Бацио сам исписани лист хартије, и изгледало је, да сам га у заборав бацио. А кад сам легао у постељу морао сам о њему мислити. С поља сам се смејао. Зато сам се обешечачки смејао, што неће нико знати, како сам се првим даном мога дневника обрукао. Јер ја нећу ником казати. — То покорно јављам. И задубивши се у сећање, обувата ме исто јучерашње осећање. Лежао сам поред прозора, кроз који сам гледао небо. На небу једну велику звезду и безброј малих. Као бистра и прозачна плава вода са бисерним зрнима. Лепо јесење небо са хладноћом, што претвара капи росе у снежне пахуљице, а мене тера да дрхтим у постељи. Колико сам пута гледао то небо и био очаран!“

Пре три месеца ишао сам ноћу на колима. Поред пута лежаху масна и плодна поља. Мало даље колибице од трске, као какве чупаве главе. У њима је смрдљив и загушљив зрак. Ту спавају чувари уцмарени од зноја, и све се јаче покривају. Још се осећа мирис крџака и упаљене сламе . . . Око колибе леже чупави, гадни пси. Они не пуштају гласа од

себе. Само се тек узверу, кад чују кола. Ноге и реп су подвучени под тело. Све је згурено и згрчено и греје се и спава. Спава цела природа . . .

Не шушти осушен лист кукурузов, нити стоје љубопитљива лица чувара поред пута пушећи и бленући. Сви предмети изгледају као из црног мрамора истесани; и сви су спојени један с другим и прелазе један у други. Ђерам је спојен с бунаром, бунар с дугим прљавим валовом, валов се дотиче четворougласте гомиле ишћикала кукуруза, из њега ниче нека округла црна гужва, то је брест, брест пружа од себе ограду, ова се спаја с колибом . . . А око грдне групе предмета, сличне оној у бајци о успаваној ћери царевој, надвија се огромна, шупља, црна кугла. Са њеног се плашта пружају дуги и широки низови црних велова на те успаване предмете. То је небо, пут страхоте људских злочина. А гдје је моје небо са звездом? . . . И границе и рубови предмета ишчезавају и губе се у опћој неододредености . . . час изгледа брест на три ћошка, час опет бунар нема ћерма, после се све јави и опет ишчезне; пред оком је започело неко трептање, отегнуто али постојано, све се лелуја и миче, промичу неке сени, види се раширена грдна рука из земље . . . затим потпуна тама. — Ни пут се не бели . . . А где је небо моје са звездом? —

Згрчена је душа од страха и хоће у себе да се сакрије . . . Блесак! Он засене очи. То је месец, што проматра пустош у природи. Његово је лице, лице једног мртваца. Његов поглед одузима свест. — Нестаде га. Само се небо црни, и то је пуно зле слутње . . . — Волим, волим ја и то небо, волим га и тако, кад жалим

за оним јуче. Јуче сам у дну видео куће, прочеља; с једне стране обасјана с друге у тами; оголело дрвеће и опет куће. Али мртве. Опет је све сневало . . .

Под покривачем је било топло а ја сам мислио: ала волим то небо, и оно што сам пре три месеца гледао, и оно . . . А зашто ја то небо волим нисам се питао, него сам се удубио у потанкости лепоте, испитивао их, тражио и много, много нових нашао . . . —

У часу кад треба озбиљним мислима да се бавим, уживао сам у лепоти; ја, који сам пре три дана навршио двадесет година, и који сам онако зло прошао са првим даном мога дневника . . . Па . . .

Мати је седела поред стола и читала новине; а ја и отац смо се разговарали. То је било тачно двадесет година после мог рођења.

„Таки је свет“ рекао је мој отац „и таки је живот!“ — Мој је отац млад човек са сасвим седом косом и бојама на лицу. То, што је казао, ја сам одмах и појмио, и гледао га пажљиво.

„Кад сам ји био ђак, — а то је било пре двадесет година, морао сам да живим са мало средстава, јер ми је мој отац мало давао. А кад сам заволео твоју матер, онда ме се одрекао. Ти си се родио, ја сам био ђак, а твоја мати туђа слушкиња. — Испрва нисмо имали чиме, да се покријемо. — Али ја сам свршио, што сам хтео; ја сам био поштен; и видиш сине, ти си данас двадесет година и већ си на крају свога учења а ја сам те издржао. И издржаћу те! Па ћеш бити готов човек . . . а ти си млад, јако млад!“ — Јест, мислио сам, то ми је велика погрешка.

„Способан си и вољан да учиш, па учи, учи сине још више него што сам ја учио, а немој да се лолаш и да водиш љубави с девојкама . . . Ти си то можда и радио, али немој више . . .“ —

„Нисам ја то никад урадио“ —, рекао сам и застидео се своје лажи и очеве поверења.

„Па ти трошиш много, и то ми се не допада. Ја сам ти давно рекао, како стојимо. Ал' ти на то заборављаш и не умеш да распоредиш! Па пази зато! —“

То ми је друга мана —, мислио сам и слушао очеву придику са пуно покајања и гриже савести. — Мати ме гледа иза новина и смеши се: „Аха! Обешењаче!“ — вели јој поглед — „Што сад шепртиш!“ —

„Зашто си правио дугова и овде код куће? Ту барем имаш све! Онај у пивари даје рачун, онај у хотелу, онај у читаоници. А ја плаћам, зашто?“ —

„Та нисам ја то наједаред — викнуо сам пун љутине, — то је гадна хуља тај гостионичар . . .“

„Та ман'те се господине тих гадних хуља!“ — наставља отац са комичном збиљом. —

Тако сам се стидео, да сам хтео побећи из собе. Они се договорили и непуштају ме. Него ме пецкају, коре, хвале и грде уједно. И имају право. А ја се браним све са грозним измишљотинама, глупостима и очевидним лагањем. То њих још више подбада. —

Одануо сам душом, кад је отац смејући се отишао, а ја остао с матером сам. Хтео сам, сад да се ја дурим, — јер је отац однео кључ и закључао капију. Напрћио сам уста и почео уздисати са књежењем. И за чудо ме сва срцба у тренуту прође.

Она лампа са жутом светлошћу и часовник са великим утегама, она слика распетог Христа пуна прашине и боја, говорили су ми: „не љути се, јер си јако смешан, кад се љутиш.“ Ова мека софа са наслоном и она мала црна пећ у буџаку говорили су ми: „не иди од нас, код нас је меко и топло.“ Сви су се предмети смејали на мене, а ја сам оборио главу. —

Ту сам одрастао међ њима и знали су ме још, кад ми је висио тур. Ону лампу са жутом светлошћу треснуо сам једаред чак с прозора у двориште на камење и једва је остала жива; часовник сам вукао затегама а он се сиромаш дерао, крештао и избијао јер сам му срце чупао; оном сам распетом Христу насликао цигару у зубе, а шта је тек препатила она мала црна пећ, ова мека софа, како је то све било мучено! Био сам мали као чвор, а све сам их редом до смрти и распада мучио. — Они ми то опраштају и моле ме да останем; моји стари пријатељи стари знанци и ја њима маза.

„Мати“, — рекао сам полако, као кад се дете срди, а нико неће да га гледи, оно се већ одсрдило а опет га нико не гледи . . .

„Шта је?“ — пита она благо и чека, да јој почнем пребацивати; чуди се, што јој не гледам у очи, а она одмах по очима позна шта хоћу . . .

Хтео сам да останем код куће; и тиме сам развеселио матер; она хтеде и каву да ми скува „кад сам се већ у Б . . . у научио“. Али ја јој нисам дао; нисам ја хтео да пијем каву. Подметнуо сам руку под главу и гледао у таваницу; учинио сам дакле по вољи тима старим пријатељима и осетио сам весеље у

срцу због тог доброг дела. И ипак нисам могао да отресам тугу баш због тога весеља; него сам их пустио, да се мешају. Не туга . . . . , него више немоћ и помирење са околностима, што собом доноси осећај веома сличан правој тузи. Тај се мешао са радошћу. То мућене, било је мучење . . . Одкуд да пијем каву . . . ? Казао сам мајци да ми што приповеда, а она ми каже: „Та иди! Одкуд ти то на једанпут у главу! Ваљда хоћеш опет да пишеш!“ . . . Та мене је мучило оно осећање да сам га једва издржавао! „Та причај“ хтео сам рећи „ја сам болан! Причај да заборавим на бол“ . . . Она ми каже: „љубимче моје!“ и то није лаж, ја знам истинитост те речи само од матере . . . —

Моја мати има крупне плаве очи, округле и умне, из њих се чита у души као и у мене. Моја мати је образована и чита много. Ја сам је научио гледати у овом старом намештају са меком софом, са малом црном пећи, часовником с утегама; она је главан део тога намештаја; она му даје неки живот. Без ње је мртво све, а кад је она ту, на једаред почне тај часовник да живо куца, на једаред је слика побожнија, наједаред се пећ сакрије у мрак. Све се миче и почимље живети . . . .

Моја мати пева. Она има танак детињи глас као птица, којој су крила одсечена или пилићи удављени. Тај глас је пун мекоте, сете; он је израз срца уцвељеног. И моја мати не пева много песама; она пева само једну. И моја мати не пева никад у друштву; она пева увек сама. И то у овој соби, покрај лампе седећи; ми је слушамо из далека и тргнемо се; ја сам као малишан наслањао главу на врата слушајући, слуктећи, не пропуштајући ни једног тона,

ниједне fine нијансе и везању тонова, и дрхтао сам, дрхтао као онај створ, што га та песма описује, дрхтао сам као и та дела песме то парче из прошлости . . . .

Тек ми се чинило, да моја мати не пева сама; њена је песма била симфонија отегнутих и звучних акорада. Ко је допуњавао те тонове до акорда — Да л' они стари предмети, што су у њу гледали још као голуздравио птиче . . . .

Прекинути је нисмо смели, ни за живу главу. Остајали смо, како нас је песма затекла; ил' се шуњали ближе предани слуху . . . . Каква је то песма? . . . Не, то није весела песма. То је плакање, побожно плакање, право плакање; у сред песме тек на једаред грчевит прекид, тек једно јецање, као део акорда. И та песма не престаје . . . она се губи и траје дуго, а у мојој детињској глави јечала је увек, полако али постојано.

Једаред сам се играо са сестром крај очевих ногу, са сестром малом, бесном и пискавом. А на једаред песма, и тај мали створ на једаред прст на уста. — Узме нас отац на крило, а ја га загрлим, од страха, који ме је спопао, и почнем дрхтати и стрепити. Чуо сам да има анђела, уверен сам био да то певају они. А после кад сам се уверио о духовима, држао сам сигурно да то духови певају . . . . Јер како би та песма могла така бити иначе?! — —

Пишем сад ово и на једаред бих хтео отрчати и пробудити матер и питати је: да л' је то варка.

Она почме да прича и стиди се као почетник, и хоће брзо да прескаче а ја је молим, да све тачно приповеда . . . .

Твога оца отац мрзео је мене; а и твог оца, кад ме је пред Богом узео; никад од њега ни речи. —

Морали смо се патити; седели смо у оној земној кући на пијаци; тамо си се ти и родио. И онда је дошло страшно. Ја сам лежала, моја мати је била још код тетке, а твој отац морао је да пише цео дан, да заслужи једну форинту. Напољу је била страшна зима . . . а ми нисмо имали пријатеља; пре смо имали, док је мој отац био жив; али кад се мој отац убио, отишло је све, и богатство и пријатељи; па кад ме је твој отац узео, имала сам једну хаљину и једну кошуљу . . . Непрестано си плакао; држала сам те поред мене у постељи, грејала те и миловала те. Ниси хтео да ћутиш. Морала сам да ти певам и онда си се умирио и залуђено и пажљиво гледао.

На једаред дође писмо од деде. Пише да дођемо и тебе понесемо; он је молио; он ће и сватове направити; само и тебе да понесемо. Новаца нам је послао био и јела. Отац није био код куће; него кад је у вече дошао ја му писмо дам. Он га је читао и почео дрхтати, блеђи од крпе. — Ја сам се бојала и подигла се у постељи пруживши му руке. А он подере то писмо и почне бацати све кроз прозор; окна попуцаше а он викаше: „скот! скот!“ — Била је та ноћ страшна; ти знаш оца, он ослепи, обневиди; хтео је онда да се убије, и тебе и мене да убије. Плакала сам и молила га. Кад је јутро већ било, умирио се; обећао да неће ништа чинити; само да се ја смирим; а ја се нисам могла да смирим. Тек у вече сам се потпуно смирила, кад је лежао на постељи поред тебе и изгледао да је препатио једну велику и тешку болест. — Онда су учестала писма, али сам их ја дерала. —

Окупала те једно јутро и повила, а ти цичиш као печен. Уђе један

човек у бунди и чизметинама и није ни куцао. Питам га: шта жели; а он каже: где је дете? — Одмах сам помислила, да је то деда. А он даље пита: је си л' ти жена мога Јована?; а ја сва стрепим и муцам. Пита он; а је л' то ваше дете? — и дође до тебе и почне те гледати. Гледам шта ће бити, и не могу да дођем себи. Ти ћутиш на страшно дедино лице. Шта ће ако отац дође? . . . мислила сам; а он само стоји и гледа те. Па онда му се испод накомстрешених већа скупе две грдне капи суза и сагне се пољуби те. Појурим ближе на твоје цикање. А он обрише рукавом око и увати ме за главу па и мене пољуби, сву укочену од страха. Каже он: ти си моја кћи, а онај тамо балавац, што се књези, то ми је унук, нека вас Бог живи. Где је Јован? . . . — Па смо боље живели. Отац је учио да положи испит, а ја сам те после подне носила у шетњу, кад мало сине сунце и играла се с тобом код куће. — Трајала је зима до маја те године. Дошао је био јуни. Већ си био шест месеци; од деде опет учестала писма, па се ми кренемо деди. Дан леп, па си весео и гучеш и смејеш се на мом крилу. Дobar коњ граби, још смо за лада тамо. Нисмо били ни сат од једног села и небо се натушти у једном секунду а у другом груне страшан пљусак и ветар. Увила сам те у очев капут; мислим зима ти је па скинем и мараму с мене и двапут те увијем. Киша лије и сипа а ветар да обори кола. Спусти се мрак. Кочијаш каже: „Јао, господине . . . “ и пусти узде; коњ полети упропнице. Онда отац зграби кајасе; ветар му однео шешир и носи му влажну косу наоколо; узме он кајасе и вели кроз ону буку: чувај дете! . . . Било ми је

зима; киша је лила за врат и цурила по телу; било ме је страх. Ужасна пуцњава и урнебес. Муње само сукте из мрака; а како пукне гром поскочи коњ и видим како га отац опали канџијом, да му месо и кожа отпадеше; лети и коњ као сама муња. Али куда?.. Нисмо знали; ни ја, ни отац, ни кочијаш. Видим само оца како укочено седи а ветар носи власи. Држала сам те уза себе сти-снута . . . —

Колико је то трајало и како смо ми живи остали, не зна нико. Нај-после се дочепамо села и у прву кућу свратимо. Већ је била ноћ; дуго смо лутали; а они нас добри људи примише. Отац скочи с кола и подигне мене и тебе и понесе нас у кућу. Знала сам у један мах за себе и видеела коња, како дрхће сав у пени и неколико чупавих сељака како се вајкају. — Тргала сам се у једној сељачкој соби; ти лежиш поред мене на ћилиму весео и насмејан; а наоколо деда, баба, отац, сељаци и њине жене; срце ми се развесели и почнем те грлити и љубити; а деда и баба јецалу и плачу. — Дошле оне сељачке жене, па те гледе њиним гаравим лицима и смеју се: „Ију, ала вам је то лепо дете! Пфуј, гале један, да те не урекнем. Ију, мали ко миш, па и он покисо!“ веле оне милујући те а ти се само смејеш. — Онда сам се поболела и дуго лежала. Тебе сам смела само да гледим а не да те и грлим и љубим, и раним и дојим. Па си баш почео и говорити! Сви се крстили и чудили. Мала лутка а већ брбља свашта, чисто као друга деца од дванајест месеци а не од седам. И то ме је твоје брбљање излечило. Морала сам да устанем па ма знала одмах умрети . . . —

Била једна жена у селу, млада

тек доведена у једну скоро циганску фамилију, па кад те једаред на со-каку видеела и она каже: „Дај ми, Боже, тако дете, мало и бело и брбљаво, као што је у господина, па више ни једно!“ — Ми смо се смејали а она се даље молила Богу. — Права је милина била провести лето у селу; без бриге, без труда; деда и баба су нас на рукама носили . . . Дођеш ти једанпут из шетње са оном млађом, па тек: „бабо!“ — „Шта је, рано моја?“ — „Видо сам, бабо, теле.“ — „А где си видео теле, душо моја?“ пита баба, а ти кажеш: „теле су заклали“ — и то као да је то по твојој заповести учињено. — Ми те питамо: „а зашто су теле заклали?“ — ти се зачудиш и немаш шта да кажеш одмах него се окрећеш у неприлици; узме те баба на крило и поново те пита, а ти јој онда кажеш: „па ишла му је крв!“ — „вју! каква крв, рано моја!“ — „Па бела, жута и црвена крв му је ишла па су га заклали . . .“

— Кад је то написао подигне главу на којој је био изражен умор. Кроз ту главу појурише оштро и брзо мисли: Шта радим! Ја мислим сад кад је ту дневник, онде потрпати све. Шта радим?.. — Опет писаше даље: Нећу да мислим, кајем се, кајем се што сам написао ова два дана у дневник. Шта ту трабуним о мојој прошлости? Све потанкости, све глуности! Колико ме је пута отац јаче и озбиљније грдио па нисам бележио, колико ми је мати лепши прича причала па нисам бележио! — Онда застане и почне да превлачи пером по тим готовим реченицама док их сасвим не помрча. И опет се замисли . . . Опет писаше: Ови дани оправдавају што исписујем те обичне ствари, обична за другог, а за мене не; јер оне су делови мога живота

за ових двадесет година . . . Сад, кад сам толике године навршио вредно је погледати у прошлост. Ја хоћу да је гледам, хоћу да знам каква је била. Не да жмирим на њу, него да је испитујем гледећи је. Па кад то будем знао онда ћу имати грађу за будућност. — А где је садашњост? — Она ми је таква да ћу је силом морати прекинути ако се и мења.

— Зука је стајала над папиром а глава је мислила у овом одсудном тренутку: а ако изађе да срце треба да живи а мозак сам од себе умре; ако ја нисам толико храбар да гледам у прошлост и толико способан да изведем честит закључак?! — Где су идеали том младићу о којима су му учитељи толико причали, где су мисли на пожртвовање и племенити рад? — Нема он то, чини ми се никад није ни имао. Нити се отимао, нити дуго мислио. Тај младић тражи разлога за будућност, јер он неће да верује. Па шта је он радио за двадесет година живота? Шта је радио? — Он је живео. Као дете од пет година живео је животом дечка од десет; као дечко од десет живео је животом младића од двадесет; као младић од петнајест година живео је животом зрела човека; а на крају он сам о себи мисли да је старац; у почетку почетка је код њега крај краја последњег. — Па кад је тако проживео у кратком року један човечији живот, кондензирану есенцију сабијену у двадесет година, морао је да тражи: да л' је шта остало да се проживи, има л' разлога да се живи. — Он је мислио да то мора и да је то логично. — Узме исписане листове; испрва их чита расејано, па све пажљивије. Дошавши на крај одмах писаше даље: Има л' разлога? — Камо моје среће да сам се то пре питао, давно пре; не би

сад морао описивати колико сам бола и јада претрпио за ово неколико часака како ми је то питање пред очима! камо моје среће да сам већ одговорио на то питање са: да ил' не! Макар да сам увидео да не могу да одговорим . . . — Али он није био у стању да опише мисли и осећања у којима се сад налазио; био је потпуно уморан и неспособан и гладан. Узме песка и почне посипати још влажне редове. На очи му се види да не мисли о томе. Сав је песак истресао и читав брег направио на артији. Почне гледати ту артију. Испод песка вири крак једног слова; он стресе себи у крило сав тај песак и принесе ближе очима читав лист. —

Прешла је једна ноћ, па један дан, и још једна ноћ и још један дан. Младић Јосиф је сасвим промењен; увек у лицу ватра а на рукама и ногама зима; иде сам; говори ретко; клони се друштва; шта више и не смеје се ником. Почели се други већ питати: шта је?; а он сам није ни примето; а није ни знао. Само матери његовој почне зепсти срце кад му је видела очи. — Кад се почело смркавати трећи дан седео је он с оцем и с матером за вечером, па на једаред заборави да треба да вечера. Гледе га њих двоје а он никако да дође себи. Каже му отац: шта је теби, што не једеш?; а он се онда тргне и рекне као пробуђен из сна: шта . . . не могу, нисам гладан. — После тога оде у врт; али га пређе једанпут и пође у собу. Види небо. Гле како данас изгледа небо као велика поњава, али на много места подерана, са много сјајних рупа. И застане јер није могао ту мисао да настави. — Оборене главе се одвукао у собу. Испочетка је мислио натенане и трезвено, са

пуно вере и поуздања; часак затим је био заплетен и немоћан; на крају потпуно збуњен и уморен. То му се десило први пут и зато му је теже поднети. — Лежао је у својој немоћи и хтео да лије сузе беса, па није могао; хтео је да чупа косу, па није могао; хтео је да пита друге, ал' они не разуму; хтео је сâм да се извије из тог густог ткања и покида ту гадну мрежу у коју је упао, па опет није могао. Ни једног потеза тог питања не може из памети да избрише; ни једне мале мисли не може да одагна. Никако! Увек једно те једно . . . Читао је књигу па је то видео тамо написано; свирао је у вијолу, па је у звуку чуо то; легао је да спава, па је сновио то. Бацио је књигу, треснуо вијолу, ђипио из сна. А оно је опет ту. И увек он немоћан. — Како немоћан?! — Не мањка њему ни мозга ни логике, ни гомиле факата; све је то јасно и одређено. Али он бежи од закључка, — и у томе лежи сва његова немоћ. Он је кукавица, он је кратковид, он је варалица; он изведе други закључак. А мисли о оном што га је требао извести. Теши се варком и побија истину турајући је од себе и не могући је отурити. — Није истина да он није извео прави закључак, његову будућност, из гомиле факата, његове прошлости. Он није хтео да се на њега обазире. Био је уверен да треба; али учинио није. Борба га и трзање изнурава. — Питају га: шта му је и брину се за њега, а он се смеје и лаже. Дођу му мисли на славу коју треба да стекне, он почне пун одушевљења, али нешто дође и каже стани! Одмах зна шта је и смеје се и лаже. Седи у врту гледа симфоније у бојама; ваздух је благ а наоколо све тихо; почне осећај лепоте да се

таласа и да расти. А опет дође оно и каже: не будали! Одмах зна шта је и смеје се и лаже. — Немоћ! — Ено га сад седи наслонивши се на лакат и осећа на длану усијано чело . . . Младости моја, као што се у причама и романима зовеш, екстракт живота и један век уједно; башто мала на којој је никло безброј шарени, безбојни, отровни, леши биљака; гробље са бусењем на којима стрше поломљене даске малих крстова; шумни поточе што си дерао кроз стење покривене маховином грла и што си се пенушао као шампањско вино; трула баро са кркетом жаба; вечита тајно моја! Носио сам те сахрањену у дну душе и мислио да ће време избрисати оштре боје и срушити грађу, па ће струлити и пропасти све а ни трага неће остати. Мислио сам да могу нов створ на твоје место отпочети градити и упропашћен застао сам кад сам погледао у моју унутрашњост. Цела, целцата, стајала си ти слико што сам те ја и други људи нарушили и изгрбали; стајала си пуна немог садржаја и значења. Брзо сам превукао преко тебе завесу утехе, али је та већ трула и разлијана. Ништ' није помогло. Суђено је да то морам још гледати; нешто ме силом држи пред тобом и гони ме да те разматрам. Башто, гробље . . .

Кад је Јосиф био мали дечко причала му је једна стара жена о витезима што ваде срца цурама и о вешцима што сисају сису човекову. Па би му се машта узбунила, и кад би у дубоку ноћ лежао у постељи на једаред би цикнуо; пред очи су искакале страховите слике и у часу нестајале; целу ноћ није могао уснити; па би непрестано будио оца и питао га: колико је сахати, кад ће сванути. — Сад је требао да се

интезивно замисли о тој слици у његовој унутрашњости, и испало му је за руком; слике су се исто онако ређале као кад је поред оца спавао у постељи. Зачуђен посматрао је то све живо и јасно, и познао је. Сlike су стајале у свези, позориште је трајало дуго; нашли су га у јутру, кад се сунце потпуно испело на небо, за његовим столом занетог и почели га будити, али нису могли да га пробуде. И дуго, дуго су га будили и једва је дошао себи из тога сна; осећао се испребијан од удараца какве дуге гвоздене мотке, што му је поломила целе груди и згњечила плућа и срце; па је понова пао у оживљавајући сан. —

Он је волио то његово, једино његово и ничије више; уживао је разгледајући и ситнице и потанкости, и целину и значење; са слашћу се предавао томе испитивању, као гурмен на лепа јела што се спрема са очекивањем, сигурним очекивањем, познати посљедица. — Учини му се на једаред да то позориште нема последњег чина. Па!.. Ако је у истину ово баш последњи чин?! — Тако му то није ништа као да се десетог тиче. На једаред се у њему помешала хладнокрвност, јунаштво, озбиљност и философија. — Почео је да пише, па не иде више у шетњу пуну глупих познаника и дивљи кестенова са зрелим плодом. А у јавне локале ићи срамота га је. Просто га је срамота што се њега не стиде. А у вече чита; сад баш Аночку Достојевскову и мисли: тај роман није свршен, али нас писац дивно вуче за нос, па онда Јефимов!.. — О њему је луже мислио; али је тако скривао мисли да их нисам могао сазнати...

Јосиф се променуо, и његов се отац врло варао кад је казао: „ах

знам ја то, то ће већ проћи!“; јер ма да је његов отац био иначе паметан човек он прво није знао каква је то промена... дакле верујући у лаж се варао. Јер та промена није била налик на наступе меланхолије што посећују младе и приемчиве душе; а није ни била налик плеви што се завитлала кад је Јосиф написао у дневник: данас сам навршио двадесет година! — Почевши одавна расла је она лагано, јер су је прилике гушиле. Сад се је све тако стекло да је постала видном; али само за друге, јер Јосиф није имао каде да себе посматра; подавши се утисцима био је од њих и удешаван; они су до сад били с поља; нису били трајни, али су се мењали; у мозгу Јосифовом се почело нешто да скупља; па кад се накупило — а то је доста дуго трајало — онда је Јосиф осетио на једаред утисак изнутра! Али како је тај утисак био, како је снажан био, како га је обуватио, како је постао живим!..

Један му због тога каже: да је болестан, а други: да је то сувишак интелигенције; а то је било најсмешније. Сам се Јосиф после тог смејао и рекао: „Кибици, вечити кибици, вечити кибици, што уму само да гледе како други игра и губи и добија!“ —

Скоро да је то била нека хазардна игра. Јосиф се играо са својим мозгом; и видео је одмах у почетку престиже његове; силом је угушивао осећај последњег очајања, што га је силно ломио кад је гледао где меће све своје на једну карту и ту карту губи... Знао је колико је така игра опасна и усудивао се и усудио се да даље игра; и то тако страшно као карташ Достојевсков. — Да богме да је била дрскост забости нос у тајну: има л' смисла живети?,

какав ће живот бити?; то је био безобразлук. Јосиф је у опће био безобразан, али је сада постао суперлативом; живи око њега бескрај и безброј људи, исти тако као и он; и сви ти лепо ћуте, не плећу се у такве ствари, теше се, надају се. А он се нашао, — онаки балавац! — да буде сумњалица, испитивач, Хамлет неки са магарећом стрпљивошћу. — Најглавније је да је био без страха; ишао је крају и хтео да дође до краја, просто: хтео је . .

Са коликом марљивошћу, ревњошћу, љубопитством подавао се он испитивању своје младости! Толиком каква је непоњетна за таког младића. Са коликом издржљивошћу, тврдоглавством, енергијом, са коликом бистрином гледања и безобзирношћу упуштао се он у преживео живот свој! Нигде застајо, нигде одмануо руком, нигде изоставио, или скренуо, или слагао! Редом, све, без прекида, јасно, ситно и крупно, . . . све је купио. А то су била фекта . . .

Чинило му се да ради за другог, — а радити за другог и за бадава волио је и био је савестан. Чинило му се да то што он ради доноси користи, сваком око њега, — можда је уображавао, — али је радио са заносом. Чинило му се да то треба брзо, без оклевања и без одуговлачења радити; па се напрезао из дна душе. И то је било чудо једно! Промена на Јосифу тако је постала видном да је његов отац једно јутро узвикнуо: „Та овом детету мора шта да фали!“ — И тад се није преварио.

Јосиф је био збиља болестан; душевне грознице су га мучиле и почеле му пити преостале сокове младићског живота; страшније него телесне, са вечитом језом. Опет то дете није имало када да себе гледа;

па и да му је ко рекао да одустане зар би он хтео послушати?! . . Један фантом без могућности тумачења! —

Али се то променуло; ево како: после обеда је Јосиф једва чекао да отац устане да може и он отићи; јер му је било мучно од запиткивања и говорења. Пође лавоару да опере руке и на једаред осети нешто у сред груди што никад није осетио: осећај слабости, ужасне немоћи, ужасна страха, који у милијонитом делу секунда ужасно нарасте. Он мораде да падне; и падне на лавоар пошто му се поче мутити свест. Лепи се порцелан распршта а чело Јосифово облије бледо румена крв и почне капати на под и сијати се у зраки сунчевој, што је вирнула у собу . . .

После четврт сата се освестио и видео да лежи у постељи, и чудило се тишини око њега; понда примети матер и оца поред постеље и лечника, сви га гледе . . .

Одкуд да сам тако слаб, питао се Јосиф, и шта ми је то тако тешко на глави? . . .

Лечник га прихвати за руку и Јосиф осети како му се рука диже; у некој висини застане; потраје доста дуго; и спусти се полако . .

Како ови тихо говоре! баш ништа не чујем! . . Мислио је тремо даље и почео се опет губити у раскиданим сновима и несвестици. —

После два сахата тргне се и покрене, на своје изненађење, сам своју руку и подигне се на пола; па збаци са себе покривач и потегне и ноге на поље. Али појурише на њега мати, отац и лечник, са лицима на којима се сликаше неограничен страх; угураше га у постељу и покрише, све вичући и молећи га да буде миран и да спава и да то тако треба. —

„Та шта ј' то?!“ каже Јосиф на врхунцу чуђења; они ућуте; али само за тренут; па опет полетеше и легаше на њега тепајући му прекљињући га.

Случајно види Јосиф себе у огледалу, како се дигао, и поплаши се од своје слике; ова је имала нечег сличног са ноћном авети; и за час му падне пред очима магла заборавана, и он почне да се сећа: како му стреловитом брзином јури на сусрет лавоар, види да ће се морати сударити, а уклонити се не може; за један бескрајно мали део времена само. — Зажмури и задуби се. —

А они други се за пакост нису мицали од постеље; чим би се он мрдноу а они би са страхом ћипили и почели ломити руке. „Та само да ми је барем да одем у собу и скупим артије, да се не шћердају, ил' да их когод не чита.“ — Али је добри лечник проњушкао већ да је крви изгубио, да му је срце слабо; организам уморан...

Од малена је падао у разноврсна раздражења; ова нису ишла директно једно за другим; између њих је постојао живот, обичан, индиферентан, испуњен душевном пасивношћу. —

Кад је падао у обест и весеље био је несташан, насртљив, безобразан, неиздржљив; непознат се чудило а познат једио. Тражио је друштво, гомилу, јавност. — Племенитије способности су ћутале; дубљина, величина, корисност мисли били су од њега бескрајно далеко; способност разумети и оделити лепоту ишчезла је; а место тога: речи! Али какве речи! То је било као кад се узме челичан чекић и почне се дупати по кремену, а шљунак и искра се помеша. Људи који су имали телесних или душевних мана

страшно га се таквог бојаше; шћућурили би се и мрзили; а он је безобзирно делио ударце и њима и другима, за измишљене погрешке, за сувише мале. То му је била лудост; баш највеће уживање наћи другом ману, измислити је, створити је, рушити, срушити величину једног човека пред њим самим, или туђу хвалу, или туђе дело... Као кад се неваљало дериште узме за јаку и почне дрмусати и тур му се напраши; така му је била критика. — Скакати с предмета на предмет, хватати се за речи, из речи правити појмове, говорити у афоризмима, бурлеск, бизарно, дефинирати, била је главна радња мисли. Све је наперено, затегнуто, скупљено, подигнуто око једног, а то једно је реч, реч из уста над којима се жариле очи а у образима потајна ватра...

Јосифу је најмилије било раздражење душевно, стање туге, самоће, незадовољства, мило и најмилије још од оног доба што је превучено маглом, што би је сад хтео да разагна. У последње време узрок је био његова воља и енергија; он је хтео и оно је дошло; тежио је сâм неосетно, силом, нехотице и постојано увек томе стању. Све што је у њему било племенитог, вишег и необичнијег, што је у њему латентно живело, појавило се умножено и и појачано. — Сâм, никог у близини, потпуно сâм, али тихо, тихо!, — јаој! колико га је болело кад га је таласај ваздуха тргао и колико се чувао, — нема велике и интензивне светлости, онда падање, точење, у све јаче степене, у све црне дубине тог раздражења; згурен, скупљен, седео је у буцаку покривши лице рукама; дрхтање, магла пред очима, унутри пламен и бура, мила бура, у глави тутњаше и брујаше.

— Још од онда кад је та глава била покривена рскавицом место кости! — Али није писао веселе реченице. Прву што је написао украо је из Мињона, а било је то пре осам година. После ствараше сâм: у тај исти мах, секунд после рођења идеје увиђао је лепоту и значење свога створа. — Та чеда његова до крајности раздражене душе била су у стању да га јадним махом обезнани и преведу у оно стање у коме су постала; па их је зато волио... Незапочето и несвршено, парчал, комађе, морао је да поправља, да допуњава, али само за себе, јер написати то није могао; то је баш била главна ознака тога раздражења, та: осећања...

Па онда раздражене мисли; где је дуге часове ишао напред, без устручавања и слободно, наоружан логиком са оштрицом нове секире...

Лежаше слаб и уморан, и прислушкиваше удаљену збрку мешавине питања: да л' ће ко читати оне његове папире?, да л' његов отац?, има л' паметни очева?, да л' су сви људи слепи?... Тек дође одговор на једно, роди се нових десет. Лежаше слаб и уморан. Прне у мозгу једна мисао; мала, слаба, незнатна; она прне као птиче пред цбуном; и нестане је, а он о њој не води рачуна. Изненади се кад је при повратку одмах упозна. Али је она још слабија. Јосиф рекне: гле, ово ми је познато, чини ми се!... Али ње је сасвим нестало. Где је она? питао се он тромо...

Кад су други људи у тој вароши видели да Јосифа нигде нема почели су комбинирати: шта то може бити? — Тема беше тешка. Опробани оговарачи и измишљачи потрошише своју снагу и већ помислише: сад смо га нашли!, али искрене нова

препрека. И да се деда Јосифов није на опраштају с овим светом на овог последњег ужасно избекељио, „ужасно избекељио црвену језичину“, и да тај догађај са дедином језичином није био урезан у памети тетке слишкиње Јосифових родитеља, не знам како би... јер посете Јосифовој кући, седећи поред постеље у којој Јосиф хркаше блаженством обешењака, остављене су биле извињама, једу и снебивању, јер изјаве сажалења Јосифовом оцу изазвале су у овога одговор, који проузрочи и слушаоца прене руку на суво... Али се тетка и нећака нађоше и ту се чуло како је млади господин по-срнуо, пао, убио се у чело, текла крв, лечник врдао главом... а теткино старо срце залупа бурно, врх од длакаве браде дрхташе и зенице се развукоше. — „Али бога ми таке страшне ноћи нисам запамтила, рано моја“, говорила је тетка Наста једној млади, ... „и мој Мита се те ноћи устравио па усто и каже: добро бити неће, јер се комшинска кућа сва светлила од муња. А кад ја ујутру устала и навукла воде у карлицу па понела свињама, окренем се башти и најезим се од покора, .. виси један човек и ветар га клати па га тек окрете а језичина дугачка и првена, баш оволика..“ (— ту покаже дужину од врха прста до лакта, а млада позелене —) „Испустим од стра карлицу па почнем цикати... истрчи мој Мита у гаћама и у кошуљи, па кад виде а он се само заошија и замал што не умре човек од страха и чуда...“ —

Ова прича беше насупрот правилима о паланачким причама потпуно истинита према томе и утецај на служинчал оба спола која те ноћи сниваше само црвене језике, дуге од врха прста до лакта, а измеђ њих

збабано, птичије лице Настино . . . Јосифов деда по материној страни добио је ових дана парастосе по служиначким собама, уједно су ти парастоси доведени у свезу са дневним питањем, на кога се од тада поче изненада простирати светлост. Одкуда то у тим кретенским мозговима, чије хемисфере су срасле . . ? —

Из сребрне шкољке помоли се опет ружопрста зора и заплави ваздушни свод над кућицама у којима дремаху уморни људи и проспе из своје бесмртне шапице течност живота прскајући прљава лица радника и терајући сан. Већ одавна будни шарени јунаци певаху песме обнове у природи а биљке ширише чашице са шећерним соком и мирисом; свежи зрак трепташе сркан од свега живог, и од чупаве њушке гацине, и од чупави уста газдиних, и балава носа оног снажног рогатог вола што му се сијаше длака. Чуше се гласови, вика, песме, хрзање, шум . . . „Ура . . .“ викну Јосиф из постеље и истрчи голишав на прозор па га разјапи и с раширеним носдрвама потегне дах из баште пред кућом. Ура . . . одјекиваше шум из даље и близа . . . А хектор помисливши да и он сад треба шта да учини заурла радосно и залети се на маторог мачка, који се стреловитом брзином успужа на руб од плота и накострешу фркајући. Хектор кефће и урла и окреће се Јосифовом прозору па поче скакати и он на плот. Слушкиња упозна једним махом опасност положаја и последица, и знајући колико вреди одлучно дело потегне ципелом Јосифовом што је пред кућом чистила, па Хектора уртењачу . . . „Ура . . .“ кликну поново Јосиф који тај секундин меневар посматраше, . . мачак заковрча и преврте се у туђу авлију, Хектор от-

перја у ладовину, а слушкиња се окрене зачуђена и прљава ко судопера и кад виде Јосифа искеси се као мајмун. — „Ура . . .“ викну он још једанпут и избекељи се на њу . . . — Дан после шетао се Јосиф по алеји осећајући се новорођеним и умивајући кретати и мицати удове по овом свежем зраку после три дана лежања. Заборавио је све, и најближу прошлост . . . —

Настали су дани после чијег нестанка он сам није умео да каже да л' су збиља прошли, тако су брзо прошли, и да л' су збиља тако угодни били, кад му је сад тако неугодно . . . Нова познанства, неки мали радови, забаве . . чудан случај је односио Јосифа у средиште тога; ишло је брзо све; није се знало где почиње а где престаје сам; он је жемурећи лутао тамо амо по том пустом животу; а његова соба са шкрињом где су стојале исписане артије била је само ложница. — Ред дана, поворка дана пуних пуста безбриге и весеља, али грозне досаде, или тамних мисли; после прође та поворка а да л' се човек забленуо и окренуо? . . као кад искуца дванајести сат па шта је било? . . дуже преживаше успомене.

Родитељи су били жалосни, што Јосиф за десет дана иде да настави студије, а весели што не седи дуго у ноћ као пре. Код родитеља су туга и радост помешали због деце. Они то и сами знају, лако подносе. Једно јутро кажу: „А сад морамо бити жалосни и весели . . .“ па и буду.

Очев глас, који је корио матер што плаче, јецао је; речи су им непрекидане ал' им Јосиф види значења, па грли заносно своје једине и праве пријатеље; а срце му почиње да зебе при том растанку и та се зима

простире са срца на цело тело — Јосиф почне да плаче; не као дете што плаче него као човек, а људи плачу без суза, види се само грч што стеже оба рамена, и ширење и скупљање грудног коша као меха. Он је ретко тако плакао, унутра плакао, а кад је плакао искрено је

било. Речи што их отворише стиснута уста биле су: сирома отац, сирота мајка! — Шта је то значило и одкуд је дошло? Он их је морао да изусти, али тим беше мучније . . Све је црно и хладно што сад он гледа . .

Ж Р А Ј

— Пера С. Талетов —

Седео је у свом собичку, у коме је била смештена сва његова бедна покребност. Било је још врло рано у јутру. На пољу се још непрестано дан одвајао од ноћи. Унутра је чкиљила мала лампа, чије је стакло било сасвим чађаво. Лампа је пунила собичак неким чудним мирисом, који је груди и грло стезао као мора. Он је седео на неком отрцаном канабету, које је само личило на канабе, а у ствари то више није било. И оно, као и његов газда, постало је, временом, отрцано створење, коме је утроба од кучине већ испала, па непрестано јечи, кад ко седне на њ. У соби се чуло одмерено и стално кашљање ислуженог часовника, који је, ја мислим, жалио за старим добрим добом, па од велике жалости постао веома ћудљив и избијањем означавао неко чудно време, које је одавна минуло. То кашљање потпомагало је канабе својим јечањем, а, с времена на време, и господар њихов својим дубоким и тужним уздасима.

Панта Јовић је седео као укочен и гледао је по собичку и намештају, или је гледао своју поседу браду, коју је некада врло брижљиво неговао, или у своје похабано рухо, које

се почело са свим распадати, или у своје чланке и жуте прсте, које је некад красио прстен, а који сада, ваљда, борави вечан сан код Гојковића, Кинеза, или Прометне Банке. Целу ноћ није ока склопио. Мислио је о својој прошлости, па ју је клео из дубине душе своје, што му је створила такву садашњост. Зашто се он мора сада мучити? Зар је он казао оцу, да му оставља богатство, зар му је он, најзад, рекао да њега створи? Зашто мора да пропадне баш он? Зар не може место њега да пропадне Јанко, Марко, Станко, или Ђаво? Али . . . он поче кашљати, јер га давио крџак, који је сада пушио. Тресао се од силног кашља, као да га неко ухватио за рамена па снажно држао. Кад га кашаљ оставио на миру, он баци цигарету далеко од себе и пљуну, као да се није гадио само дувана, но и себе, свога живота и свега . . .

Он понова пљуну:

— Тхе, баш је глупо, све, све је глупо . . .

Провидном и жутом руком удари се по глави, ђини са столице и поче ходати тамо — амо, као да га боли зуб.

Ех, баш је глупо. Зашто је он баш морао наследити толико богатство па упропастити, зар се то није могло коме другом десити? Зар не би било свеједно, а он ништа не радио а други се мучио, место што се он мучи, а други ништа не ради? како је он лепо живео, слатком не-раду, кад је још било новца и пријатеља? А сад је морао све да заложу, па после тога да оде чак и једном глупом начелнику, па да моли да му овај да какво угледно место, њему, који је мрзио чиновнички сталез и чиновнике држао за обичне надничаре, али чија је надница била већа од правих надничара који су бар радили. И њега, баш њега да одбије начелник и да га понизи. Ех, баш је гадно, страшно гадно, да се он понизи, он који је друге радо и често понижавао . . .

Стаде крај пећи, погрбљених леђа и изломљених руку и гледаше укоченим погледом, своју ципелу кроз коју је већ вирио палац од ногу.

Зар није глупо, кад он мора још и рад тога да се љути, што му палац излази кроз ципелу? Па зашто је то тако, Боже мој? И он се мало замисли . . . Ево птице ништа не раде, лете по ваздуху, јер им то чини задовољство, то им отвара апетит и кад огладне, у лету, без муке, дочепају какву мушицу и прождеру је. Зар оне раде, зар се муче? Па ко води о њима рачуна? . . . Бог . . . Ах, да, Бог. Јест Бог. И он се ослонио на Бога, па хоће да умре од глади. Понова се удари шаком по глави и осмехну се некако заједљиво, као да је тим осмехом хтео некога хотимице да увреди . . . Да, Бог води рачуне о крину у пољу и птици у ваздуху, а о човеку? хе, хе, о човеку? човек није крин, није

птица, он је . . . човек . . . Иронички се насмеја, махну руком по ваздуху и опет плуну . . .

Панта мрдну мало главом, као да је њиме хтео од себе да одагна све мисли, које су сада јуришале на њ. Дан је већ побеђивао и продирао је кроз обешене завесе у мали собичак. Он дође до стола и духну у лампу а она се угаси, задимив целу собу. Затим дође, непоузданим корацима, до прозора, диже завесе и отвори прозор. На пољу је већ било прилично видно. Свеж јутарњи ваздух мало је расхладио његову усијану главу и његове мисли добијаху неки одређени правац. У глави му је, до душе, било мучно од неспавања, али се ипак осећао некако лак. Узе столицу, довуче је крај прозора и седе на њу, гледајући кроз прозор како се на истоку лагано рађа сунце, весник новог живота, нове среће, нових јада и болова . . .

Цео живот му изиде пред очи, и он гледајући тако прошлост, понова се разгневи, млатајући рукама тамо и амо.

— Хм, хм, баш је глуп живот, нарочито мој. Глуп, глуп, глуп . . . хм, хм, шта сам ја учинио за свога живота? . . . Ништа . . . Јео, пио, коцкао се, јурио за сукњама . . . ништа . . . све глупо, ни једно паметно дело . . .

Он се замисли. Дубоко уздахну и осмехну се благо.

— Ах, да. А зар је то паметно? Узео сам је кад је била дете. А зашто? хм, хм? зар ја знам? Да учиним како добро дело? . . . Боже ме сачувај! . . . Тек онако. Пало ми тако једном у памет, па сам учинио, као што сам и друге глупости починио, не тражећи за то неке иницијативе. Ах, јест . . .

Панта лако уздахну а очи му се почеле сјати као да их је суза влажила... Али на мах ђипи и гневно пљуну.

— Ето и то је баш глупо. То је баш моја највећа глупост... Баш сам свиња!... Сећам се... сећам... Добро те сам заузео ону животињу у себи... Јадно дете!... Развијена, лепа, млада, здрава... на то распуснику пало у очи... Баш сам свиња!... Глупо, глупо, глупо...

Он се понова поче мељати, али ударајући главом о зид, као да је тиме хтео да учини крај свему мозгању.

Напољу је био дан. Сунце, мајско сунце сјало је умиљато, а птичице у ваздуху, почињале своју бескрајну песму...

— Сад се дошло до краја, до зида. Даље се не може, кроз зид се не може... Дабоме да бих главу разбио о зид, али не бих могао кроза њ проћи... Зар то није глупо, кад се не може тај зид уклонити, одгодити крај?... Хм, хм... Пријатељи, гдје су ти пријатељи?... Хм, хм... Мика? Да, он ми је пријатељ, он ме воли. До душе долази кад му што треба, не враћа, али ме бар воли. У осталом сви су такви... то је оно глупо, што у свакој ствари постоји, то глупо, то је језгра целога живота... А она, данас није?... Шта ће она после мене?...

Ту се опет замисли, очи му се засјаше и неколике капи падоше на његову смежурату руку, али је он одмах убриса, као да се бојао тих суза.

— Бог, ето Бог је ту. Он, он води о свачему рачуна, о крину, о птици...

Неки грч му стеже вилице и он је тако за час стајао отворених уста, али се одмах, по том, диже, шкрипну зубима, подиже песнице у вис и пљусну, као да је тиме хтео да каже како се свега грозно гнуша...

Дакле свршено је. Дошао је крај. Даље се не може. Уверио се, сад кад је морално и материјално пропао, да му је живот био глуп, без сврхе, без циља. А при свем том, њега је луда судбина непрестано вукла за нос и терала шегу с њиме, па се час и понизио, понизио до крајности, он, који је мислио, да ће новац вечно трајати, он, који је, у неку руку, био поношљив и надувен као какав глупи средновековни племић!... Па шта да ради? Да прода и последну свар, отрцану ствар из свога собичка? Па зашто то да учини? Да намучи стомак? Па хоће ли га онда тај стомак, рад кога он жртвује и последну мрву поноса, оставити на миру? Неће. Он увек иште, увек, увек. Нашто онда одгађати тај неминован крај? Зар то одгађење не би било глупо, као што је био глуп и цео његов живот?...

Он се иронички и грчевито поче смејати и одлучним кораком дође до стола. Нагло отвори фијоку и извади револвер из ње. Рука му је, до душе, мало дрхтала, али се он непрестано смејао, као да је унутрашњем болу хтео да пркоси. Још једном баци поглед на природу, која се тек пробудила, за тим на небо, насмеја се заједљиво и метну цев у уста. Револвер груну и он се пружа по поду. Поново му, електричном брзином, задрхта цео глупи живот, док му тане није разнело лобању...

ЖЕНА БУДУЋНОСТИ

— Јелица Беловић-Бернадзиковска —

Можда се није ни у коме вијеку људске повијести толико писало и расправљало о женама, као у савременом, а ипак је то питање све једнако питање будућности. Једно се мишљење крши о друго, једно начело обара друго, једна предрасуда обара другу, нова мода подсмјева се старој, а из свег тог крпежа и метежа не може да никне ремек-идеја, којој би се покоравали сви народи, која би нетрагом уништила све остале. Треба да се роди какав силни геније, који би својим судом импоновао и разрушио сав тај Вавилон недовољених циљева у погледу васпитања и задаће женине, па да јој сагради нови, практичнији и идејалнији пиједестал, на коме би се свидјела цијеломе човјечанству преображеним ликом својим. Али да! људи *све* могу, што год само усхтију, ако не усхтију *више* него што могу! Ни на ког се не може свалити кривња ради прилика, у које је доспио, а ове су често неумољиве. Оне деформирају човјека и физично и морално, а ми им се подајемо и преко срца. А како да то не чини жена: „слаби пол“?! Зар се још чудите?!

Свака се ствар на свијету може извртати и на добро и на зло, свака се може обрћати на своје лице и наличје, али ваљда нема предмета, о коме се тако разнолико суди, који се толиким разноврсним приликама приудешава и прилагођује, као тај по природи својој иначе слаби створ: жена. Она је канда средиште превртљиве моде, која сама по себи заступа најпотпунији појам контрадикције; она је стјечиште циљева који се највећма сукобљавају и захтјева данашње екстраваганте ере. Шта ли јој приправља будућност?! . . . . Ко зна? . . . .

Неки хоће, да виде у идејалу жене

мирну, скромну овчицу, која без јецања полази на клање, мирну, тиху голубицу, која се преплаши и најмањег противљења; а не мисле, да је живот битка, у којој жене пречесто судјелују у првим редовима. Романи и новеле пређашњих година пуни су овакових слика, а то се чита, то се гута! Особито у њемачкој литератури! Сјетите се само на једну Марлит, па Хајнбург, па Софију Шварц! Хвала Богу наше списатељице у белетристици нијесу никад тако страшно сентименталне и мекане, да се бојим расплинуће се сваки час у фину маглу . . . .

Ако је не оспособимо већ од најраније младости за најглавније оружје, како ће да се брани? Ако јој не очеличимо карактер и не ојуначимо вољу, како ће да истраје, остане ли сама без мужеве заштите? О свакако: самосталност додикује жени кано и мушкарцу, јер ће је она једина очувати од опасне странпутице, која води у пропаст. Без ње јој нема ни физичног, а још мање моралног опстанка у то наше немирно доба . . . Права ће се голубиња нарав њезина уза то очитовати у томе, што ће значајно јака жена до потребе бити брижном, јуначком и поузданом тјешитељком слабом другу своме, јер ће умјети да њежном ручицом дирне управо оне струне срца његовог, које су најприличније, да успоставе помућену хармонију малаксале му душе. Мужевима отворен је читав свијет, да послују, настоје, уживају. Један мали дио срца њихова припада друштву, један славољубљу, један добрим пријатељима, један милој домовини и не може се заиста од њих захтијевати, да буде читава душа њихова само својина саме дружице жене! Али она неискусна, неувиђавна, скромна голубица и за то често

горке сузе рони; док самостално одгојена, паметна жена радо све то држи на уму, па је сретна и задовољна и за оно мало часака, што их може да заслади дичном пријатељу своме.

Неки се опет подавају противној скрајности па хоће, да види идејал жене у мудрици, еманципованој надриучењакињи, у велеученој судији свијета и живота. Елем, вјерујем, да је таква женијална појава дичан урес салона и модерних будоара, али да ли је то услов срећи жениној и мужевој, то су други рачуни, то је кано и глумица на позорници, па онда иза кулиса — мани је, мани!! Овака жена живи само *за себе*, па ће жртвовати и најсветије дужности за вољу својега сопственог задовољства. Сасвијем је иначе право богатство уз душе религијом јако срце — тај највиши и најплеменитији циљ женског изображавања. Док се еманципованој мудрици у свакој тежој прилици махом мозак мути, а душа јој чами у очајној не-свјестици, јер јој је надримудрост потресла чврсте ступове утјешнице вјере у Бога и људе; док јој је горко презирање отровало душу, а не зна кому да се јадница повјери, дотле тријезно изображена жена и у најцрњој магли ужасне несреће нађе благословени закутак, над којим лебди раскриљених руку анђео утјехе и покоја! Докле велеучена критичарка под балдахином од паучина мудро расправља о кућној чистоћи, дотле паметна домаћица никада покрај књиге не заборавља на метлу. Она вјешта ручица, која пером креће, радо се лаћа, кад затреба, и варјаче и метле и игле. Право је рекао Перковац: „Гдје је жена ограничена на сам кућни посао; ондје између супруга нема никакве душевне, никакве племените заједнице. У такову браку нема мужу најслађе утјехе, којом би се кријепио против напасти свијета — у такову браку пострадају обје стране, па се најпослије слаба свеза мора распасти.“

Многи би из искуства, које није ни

најмање мило, могао ове ријечи потврдити! Сваке је супруге прва задаћа, да живи и осјећа и разумије сав живот мужа свога — то је први услов кућне среће . . . .

А право је рекао и Краљевски: „Ко нема воље — није велеум!“ Воље на живот, на рад, на ситници, пјесме, сузе, књиге и на све то заједно. „*Qu'en dites-vous madame la docteur?*!“ . . . .

Некима је опет идејалом женског изображења она, која ваздан само умије да приповиједа о лонцима, варјачи и чинијама. Све остало њој је „*terra incognita*“. Свијет такве зове „добрим домаћицама“ па рецимо — и неким правом. Друго је међутим питање, да ли је то доста да усређиш мужа свога, да му будеш дружицом првом и најмилијом, да усређиш породицу своју? Па онда, дед, да погледамо, да ли је онака, макар и у звијезде кована кућевност, збиља права врлина, или је то једна од оних свагдашњих конвенционалних лажи, којима људи, једни другима, очи хоће да замажу. Да није можда и то само стародревна предрасуда, пука фраза, или штоно Ибсен каже „утвора“?! Има жена, које су изврсне домаћице, изванредне кућанице, па која је одатле пошљедица? Оне кухају сластан ручак, а у соби им бадава тражиш и мрвичицу прашине! Крај свега тога цијела је породица сва сретна и пресретна, када је свршен добри тај ручак да, онда опет чим прије може да утекне из тих чистих соба. Је л' тако? Е заиста јест. А за што? Ха она је, кућевна кућа пуна спарне атмосфере цјепидлачења, туште и туште ситних непријатности, које на хумор човјеков утјечу као осе на свјежа уста дјевојачка. Куд се окренеш, нигдје мира од чаброве за рибање и прање и од метала за пометање. „*Keine Buh bei Tag und Nacht!*“ што но каже Leporello. Кад сједнеш, да ручаш, већ ти добра кућаница интонише своју јеремијаду о силноме послу, о лијености служавке и о „грозном смећу, што муж и дјеца сведневице у кућу на-

носе*, од јутра до мрака по вас дан ти виче, праска, псује, кара*. Ах како би лијепо било, да не морамо све то слушати! Муж за то погдјекада радије вечера у гостионици, гдје је јело макар и мало преслано или неслано, и гдје је под пун прашине, а тад је мизерија готова! Што асни вриједној кућаници, ако јој се све сјаји у кући, кад јој у души нема њежнога мириса и даха „der echten Veiblichkeit“ кад није кадра да унесе ни један цигли топли сунчани трачак задовољства у пречисту своју собицу?! У црноме мраку неспокојства ишчезава моћ њених врлина, а она постаје од анђела љубави немилим кућним „Плагегеистом!“

Какав је посве другојачији живот уз жену наображена ума и срца, а које је шири хоризонт од тијесног простора, што га запрема њена кућа и авлија, коју пословање њенога мужа не занима, само у толико, у колико јој хљеб носи и кућу, која се занима и за велика питања људског рода, и за јавне прилике отаџбине, а особито за душевни живот свога народа. То вам је права свећеница своје породице, у којој гоји све, што је добро и лијепо, а дјеца у такој породици од прве младости добивају најљепшу и најтрајнију спрему за свој будући позив, и као чланови људског друштва уопће, и као синови своје отаџбине.

Казали су велики људи, да у сваком женском срцу, па и у најпримитивнијем, има нека страна, која заноси на поезију, која се отима свакидашњости. То је она, женским нарочито природна аперцепција уза све, што је прикладно и лијепо, а

врело је тој поезији: вјера у Бога и љубав за постигнућем савршенства, сваке љепоте. То је она љубав, која жену осваја без помисли на икакву корист и себичност, заслађена потајом, јер угађаш и свому срцу тиме, што тјешииш друга срца свога.

Жена, у које је до потпуне свијести разбуђена и развијена овака љубав, вазда има пред очима, зашто живи и ради, па се за то прегнутљиво и весело подвргава свакој и најтежој дужности, коју јој налаже старање за свога војна и своју дјецу, или мимо то какво, од саме ње одабрано звање, па јој и најтеже прегарање не поремети у души мир и задовољство. Да ме ко криво не схвати: никоји посао, што га потреба собом доноси, или је другоме за корист, или каквој вишој сврси служи, није на срамоту никојој жени, а насупрот дичи је и краси спретност и вјештина у сваком послу. Тек само жена онакога срца и онаке ћуди, како је по горњем замислимо, и каква би требала да је у сваке жене, свршава сваки посао радосно, никад није зловољна ни срдита, вазда је стрпељива и блага, па тим и друге бодри око себе; сву кућу опчини неком поезијом, па како у ње душа вазда пјева, тако се и око ње вазда ори весела пјесма. Само таква жена осјећа у свакој прилици, да има нешта блаженије и љепше на свијету од таште сласти и празна уживања јер њој помисао на вјечите идејале заноси душу и молитва срцем разлијева ону највишу благодат, што се зове *пожртвовност* и *свети покој душе!*

НА ГРОБУ ФРАНЋЕСКА ПЕТРАРКЕ

— Giosuè Carducci —

Било је то у години 1353., када Франћеско Петрарка пошљедњи пут побјеже из Авињона и римског двора без опроштаја са папом Иноћентијем VI. који га држаше за врача, и кад опет са висина Манђиневре запази големи простор ломбардске равнице, која се, испресијецана поноситим ријекама а начичкана градовима и селима, зеленила у прољетњем сјају, а по њеним се ливадама љупко осмјејкивало мајско сунце. Раздрагани пјесник рашири руке прама отаџбини а из груди му се извише веома топле ријечи у њезину славу. Бјеше то излив пјесничког патриотизма а из груди таква пјесника, који се потпуним правом може назвати обновитељем и гојитељем оних умјетности, које Италију у ренесанси учинише учитељицом свијета. Он излази из суморних и ледених тмина средњевјековних и са лиснатог брежуљка посматра доба обнављања, а лагани повјетарац нових времена игра му се око лица, орошена сузама љубави и ентузијазма за отаџбину, за пронађене умјетности, за славу старине, коју гледа, гдје се шири у будућности; његова слатка, славна и света Италија простире се величајно око њега;

..... te lactus ab alto

Italiam video frondenti collae Gabennae,
Nubila post tergum remanent: ferit ora serenus
Spiritus, et blandis assurgens motibus aër
Excipit. Agnosco patriam gaudensque saluto:
Salve pulchra parens, terrarum gloria salve! . . .

Пунаних пет вјекова прохујало је од смрти пјесникове, па док се сва Италија, испуњена захвалношћу и поштовањем, сакупља око његова гроба, да учини помен једноме од својих народних патријараха, дотле се сви образовани народи европски

хватају у исто коло, да почасте успомену оца ренесансе и пјесника . . .

II.

Као пјесник талијански Петрарка, ако се и удаљује од класичних старина, које ипак сусрећемо у свим његовим осталим дјелима, опет се не удаљује мање ни од средњег вијека. Са својим лирским претечама Провансе и Италије има у аргументу заједничке неке згоде и погдјекоје форме; у осталом његова поезија није пјесма витешког склопа једног Вентадура или Данијела, нити је схоластичка пјесма или народна балада једног Кавалкантија, па није ни мистична или алегорична пјесма Алигијерова. Овај младић, који лута по пољима осамљен и замишљен, избјегавајући трагове људске и, попут омирског Белерофонта, кидајући своје рођено срце, не пристаје ни из далека у феудалне дворнице ни трубадурске забаве; шта више, рекао бих, да наличи нешто мало Вертеру. Изашао је за рана из елегантних и строгих али одвећ затворених ложа школе у Болоњи и Фиоренци па изгледа да исказује заматак Аролдова неспокојства. Овај човјек, који је обиграо унакрст Француску, Белгију, Германију, британски Океан, шпањолске обале и све градове Италије, стаде да пише један латински спјев у Валкјузи а наставља га у Селвапјану, започиње једну пјесму у некој тврђавици у римској равници а довршује је на висовима ирландским, бере, као горско цвијеће, сонете крај арденских букава и мили му се, да их разаспе, као ружино лишће, по пловним ријекама Рајни, Паду, Рону и Дуранцу. Овај пјесник, који у нади за славом и љубави, у цвијећу младости замијени једног лијепог дана бучан живот

у Авињону са неугодном самоћом у Валкјузи, који постаде пустињаком, да лакше може испитивати све потанкости свога болесног срца и жалосном насладом пратити у вјечито промјењљивом огледалу природе страшила своје љубави и меланхолије; овај пјесник, вељу, није никакав црквени пустињак, али има неке далеке сличности са Оберманом и Ренатом. Не треба се доиста даље залијетати у овакве компарације, које нијесам ја први поставио; довољно је само нагласити, да је Петрарка био први онај, који је осјетио и урадио оно, што стари пјесници не урадише, оно, што Хришћанство не допушташе иначе, већ у смислу аскетичне мортификације, који је, бива, осјетио, да свака душа којега било индивидуа може имати своју историју баш као и људско друштво, да се у сваком часу живота може развити појема, да каква год, и малена згода, ако она има дуга одјека у човјекову срцу, може га имати и у лирици: хоћемо да кажемо, да је Петрарка био први онај, који је естетички раскрио копрену са своје савјести, испитао је и анализовао; тако радећи скрену пажњу на право и дубоко значење своје елегике, које је: размирица између коначног човјека и бесконачних његових тежња, између онога, што се може осјетити, и идеалног, између човјечјег и божанског, поганског и хришћанског.

Али Петрарка није клонуо, већ стаде, да племенито избавља оно, што је човјечанско, из веза теолошких, у које га бјеше окувао средњи вијек, и он га подиже, окријепи и опорави од оне утопије божанског, у коју га је мистичност одгурнула била. Прије њега, изузмимо националну и социјалну епопеју, умјетност стајаше између двије границе, или боље, између двије провалије: светости и гријеха, аскетичне бесвјестице и сурове материјалности; у средини, као незгодан и опасан мост, стајаше или ритерски или сколастички компромис између те двије

противности. Петрарка увидје, да природа није осуђена, да није одурно оно, што се човјечански зачимље у грудима човјеквим, да је лијепо свакако добро, да живот има свој идеал, да се душа оплемењује сама од себе идеалишући саму себе; и уздигнувши се над увјерењима и компромисима, подиже, као свећеник нафору, своје срце хришћанскоме Богу и узвикну: Оче, благослови!

У његовој поезији остаје за навијек религијска дрхтавица и размирица давајући јој неку грацијозност, сјету и истину, али је есенција пјесме та: с једне стране пјесник оплемењујући мало по мало своју страст идеалише оно, што се може осјетити, а показује оно, што је човјечанско; с друге стране опет, не кажем, да понизује, али свакако приближује к нама оно, што је божанско, ставља га на страну наших осјећаја, те га хуманизује. Такав бијаше естетички процес ренесансе у Италији, којега је Петрарка покренуо; реформа га прекину и размирица започе још жешће и очајније; одатле Вертер и Ренат, поезија Бајронова и Леопардијева. Петрарка, и по духу и по мисли сав Талијанац, стоји у средини између Виргила и Рафаела. —

Ни сами Рафаело не би боље насликао идеални преображај људски, него што је то урадио Петрарка у лицу своје Лауре. Послије трубадурских жена, које имају много боје у лицу, али правога лица немају; последије теолошке Беатриће, код које нема ни боје ни лица, Лаура сјаји и креће се у пјеванији много боље него иједна богиња на столу Ђотову. Њезине плаве власи делујају се за априлских вјетрова у цвијећу а под дебелим храстовима; ви их гледате и осјећате, како их потреса миље музике, што се вије кроз сонете. Кад она скрене очи на страну у строфама, које се лако прелијевају у тихи тек вокала, па кад хоће, да попраи и обиљежи тај свој покрет, рекао бих, да још гори онај свети огањ,

што га запалише ове невинне очи. Она сједи у мркој сјени храстова, а по ваздуху около ње врцају дивне искре, цвијеће се усправља тражећи трагове лијепе ноге и красне форме; она сједи на обали своје рођене ријеке а киша лишћа сипи са стабала, то је лишће сву обавија и кружећи по ваздуху објављује царство љубави. И послје толиких копија ови описи остају увијек нови, дишу свјежим и мирисавим дахом прољећа, изазивају исти утисак као и природа, која се послје толико аскетичних проклетстава, послје толиког плеснавог задаха из манастирских ћелија и феудалних дворница, на посљетку ипак поноси, да је опет посвећена у осјећају живота. —

Кад је тако опет подигао природу, пјесник растјера све оне ужасе, који средњи вијек учинише несрећним и затуцаним. Он помиње демона тешко и као с неким околишањем: чисто бисте рекли, да незна за пакао. Смрт, која својом тамном сјеном, као својом рођеном атмосфером обавија ово кукавно доба; костур, који игра, намргођена и саркастична наказа, иструла и црвљива љешина у фрескима, барелевима, легендама, црковним и народним пјесмама; — та смрт приказује се у Петраркиним римама као грчка Јевтанасија, која разријешава, опоравља, успављује; нема више оних тривијалних симбола ни страшних дјела: „... Тада Смрт из своје плаве косе отрже руком златан цвијет...“ Смрт Лаурина изазивље ведру сјету без икаквих незгодних запјевака и очајања, без страха. Тако замишљаше смрт и Платон, тако би је опјевао и Софокле под маслиницима Колона или на обали Илисе. Сlike љепоте сакупљају се око ње, кад је на умору, слике сјаја отсијевају у оним жаловитим стиховима: веома слатки и меки гласови талијанског језика удешавају се у неисказану хармонију, која навјешћује мир; дивља терцина постаје нежна попут мирисавог зумбула, да би отпочи-

нула на идејама пјесника, који је на умору: „И Смрт изгледаше лијепа у њезину лијепом лицу: *Morte pareva bella nel suo bel viso...*“

Међутим византијски рај, сав испуњен големом и укоченом сликом вјечитог Оца, отвора се идеји пјесме и та узвишена слика ишчезава Бог зна на који начин: рај Божанске Комедије, празна пустош теолошке свјетлости, гдје су поједини духови одјевени у мистичне форме колеса, орлова, крстова и ружа, све се то наједаред смањује, сужује и испуња убавим визијама, које освјетљују земљу. Анђели се гомилају око тог новог доласка не кличући: „Осана“, него испуњени, „*di mera vigilia e di pietate*“; а она остаје жена и „*si paragona pur coi più perfetti*“; не хити она, да утоне у блажену визију него:

„*ad or ad or si volge a tergo
mirando se io la seguo,
e par che aspetti...*“

Па кад у сновима открива пјеснику своју срећу, колико ли је човјечанског, шта више, женског у тој срећи! „*I' son colei che ti diè tanta guerra*“ — тиме се она поноси; „*e compié mia giornata innanzi sera*“ — тако јадикuje; — „*te solo aspetto e, quel che tanto amasti — E là giuso e rimaso, il mio bel velo...*“ — тад се тек појављује зачетак и изјава човјечанског: Лаура дјевојачким осмјејком сагиње своју плаву главу прама овој планети, гдје бијаше као жена лијепа и свиђаше се, а својим ружичастим и малим прстом опруженим између раја и земље, док одређује тачку сједињења натурализма и идеализма пјесникова и јединства радње у обадва дијела пјесме, како ли само примиче овоме свијету треће небо апостола Павла! Пред тако нечувеном измјеном раја Светих Отаца схваћамо оно, што је Ферари назвао: „невина издаја, коју је Петрарка учинио средњем вијеку“.

Мало по мало и пјесник стаде да назире ту издају; тада тек настаде размирица између човјека божанске милости и чо-

вјека свјетског, између хришћанина и поганина, између средњег вијека и ренесансе. А та размирица не нађе никада нигдје живљег израза од оног у пошљедњој пјесми, тој најљепшој поезији, што се игда извила из крштених груди Богородици. Овдје се оптужује размирица у двострукој форми, у два различита тона, двије ријеке, које испуњавају пјесму, а не измијешаху се. То је химна и елегија: све, што је Теологија разлагала о Богородици, све, што су Оци од Августина до Бернарда смислили у њезину славу, сви титули, које јој придијева црква вјерних, све је то у химни стављено у стихове узвишене, свечане, пријатне и класички савршене; у елегији бујица плача тече пред оним храмом, што се диже тако елегантно, и премеће пред ногама Богородичиним све оно, што је умјетник љубио, желио и подносио, све, чега се он сјећа и боји. Клечећи на кољенима у својој собици у Аркви, пред Ботовим Богородичним ликом (који остави као диван и пријатељски дар господару Падове) спомиње он дивне дане младости, љубави и славе, па осјећајући, да су они прохујали у неповрат, окривљује их испразношћу и гријехом и шири руке своје задњем утјечишту, који је: „Vergine dolce e pia“. Али мало по мало запази, како у светоме лику сијевају и мијешају се потези изабране Мајке и Лауре, и ускликну:

„Tre dolci e cari nomi hai 'n te raccolti,
Madre, figliuola e sposa . . . .“

а окренувши Мајци Божијој пјева:

„Che se poca mortal terra caduca
Amar con ti mirabil fede soglio.
Che dovrò far di tè, cosa gentile? . . . .“

Из тог извора скрушења тече кроз оне стихове тако бистра, чиста и хармонична бујица веселог запијевања, да пјесник не изгледа, да се у толикој мјери покајао, колико би то он можда хтио. Нећу да понављам, да се у Петраркиним римама Богородица претворила готово у

хришћанску Венеру, као што је у пјесмама латинским Исус постао Аполон, али је без сумње Петраркина Богородица различита и одвећ далеко од „Mater dolorosa“ Јакоба да Тоди и од „Donna del cielo“, којој је Данте управљао мистичну химну кроз уста светог Бернарда. Као што је Афродита на зазивање пјесникиње са Лезба на својим колима силазила и питала дјевојку: Ко те вријеђа, о Сафо? — тако при појединим мјестима у Петраркиној пјесми чисто изгледа, да ће се и дјевица Ијесе, вјерујући слатким тајнама а потресена јадима приказаним тако плачним жаром, отргнути са стола Ботова, да отаре сузе хришћанском пјеснику.

И средњи вијек бијаше заиста издан . . .

III.

Као латински писац Петрарка је водио отворену борбу са средњим вијеком; он, прави отац ренесансе, и то не само због тога, јер је ширио жељу за испитивањем старих ауктора по свим градовима Италије, Француске, Германије, Шпаније и Енглеске, не само због тога, јер је извукао Омира из Јеладе, па га предао Западу, него још више ради тога, што је латински језик од црквеног учинио свјетским. Говорећи у Цицеронову језику са народима из свих крајева, и кроз све крајеве Јевропе, која се дивила овој класичној новости стила, сијући своје посланице, расправе и пјесме споји западне народе, које је прије теологија оковала била, новим везом, везом филозофским и литерарним: створи — како рече Вилмен — у Јевропи, још увијек подложној моћи црквеној и феудалној, нову моћ, изван цркве и државе, моћ сву моралну и модерну, бива: републику знаности.

Ни за старину не тражаше он реторику ни науку, него, као жив човјек, заиска живот. У историји народа римског не гледа он више, као Данте и сколастици, низ предестинација Промисли и мистичних засјена о неком будућем граду

божјем . . . Бијаше то заиста велик скок: он хтједе да отргне од традиционалних предрасуда историјску истину, којој је вриједност видљиво схватио, јер осјећаше већ унапријед критично доба, али га ипак савлада дивљење и љубав. Пјесник, кога је привлачио неки племенити инстинкт усавршавања прама идеалу, клањаше се у римским лицима толиким примјерима људских природа обдарених божанском моћи; у римској историји штоваше преголему манифестацију људске образованости, а код писца дивљаше се још чишћем и достојнијем изразу те човјечности и образованости; он хтједе да живи њиховим животом и да пише њима, као својим савременицима. Повраћајући се из такова живота на тадашњи живот и испоређујући онај сјај старих форума са социјалним и литерарним стањем свога доба, удараше грдњом и псовком на средњи вијек и оне своје вршњаке, који га заступаху: „изгледају као да су живи — говораше за њих — и дишу, али су већ смрдљиве љешине“; — он остављаше свој идеал за будућност. А то је баш оно, што му још већма подиже част: он се не утјецаше прошлошћу, да се може тамо слободно кретати и башкарити, него да би могао одатле узети што лакши и сигурнији лет к новоме добу. Његова су дјела пуна слутња: он има вјере и поуздања у ренесансу, он предвиђа боље наступајуће дане, у којима ће Италија на све стране триумфовати, старе крјепости опет процвјетати а наука, умјетност и реторика с њима поново закупити роостре, фор. сенат; сјајна поезија, благодатан морал утјешити надчовјечјом свјетлошћу те срећне људе. У тим данима он би хтио да живи, па се с тога и окреће својој Африци и пјева:

„Tum juvenesce, precor, cum jam lux alma poësis
Commodiorque bonis cum primum adfulserit aetas.“

Петрарка мора да је озбиљно и дубоко проникнуо у тај свој идеал, кад га је могао онако успјешно рефлектовати на

свој вијек и успети се дотле, да гаштују као ауктора ренесансе, коју је прорекао. Долази нам у памет она прича о Орфеју, кад гледамо не толико краљеве напуљске и француске, гдје стоје пред њим зачуђени и задивљени, и императоре и црквене достојанственике, гдје му се удварају, колико — што је још више — издајце, смутљивце и крволочне господаре Италије, гдје се припитомљују око њега, кад гледамо грозног Бернабò Висконти, — гдје га зове, да му буде крштени кум синчићу, а Галеацо, познат ради „часног поста“, гдје га милује. Али се још више дивимо оном лаком и веселом окрету талијанског народа вјери науке и штовању разума, кад читамо о оним слијепим учитељима, који, наслоњени на рамена своје дјце, обигравају за овјенчаним пјесником сав полуострв с једне стране на другу, или о умјетницима, који ките своје собе пурпуром и златом, да њега дочекају. А када читамо, како га прати до Кампидоља омладина из најпоноситијих баронских фамилија, одјевена у црвено одијело, и како се руке Савелâ, Контâ, Анибалдија, нажуљене у манипулацији са шестоперцем у грађанским ратовима поносе, што могу да проспу пред њега вијенце цвијећа, како се Колоне и Орсини налазе заједно и сложни само једног јединог дана, и то баш оног, кад постављају ловор-вијенце на главу овог заслужног сина фјорентинског биљежника, а народ га поздравља покликом: „Живио пјесник, живјело Кампидољо!“ док пјесник одвраћа: „Живио народ талијански и Бог га одржао у слободи!..“ — Кад читамо све то, тада нам се чини, да зрака старе славе освјетљује ове рушевине Рима, који се опет подиже славећи крсно име ренесансе у Кампидољу; тада нам се чини, да је Италија збиља достојна једног Франћеска Петрарке.

Но у идеалу, који је обухватао мисао и љубав прама ренесанси, истицала се у памети и срцу Петраркину изнад свега:

мисао и љубав прама Италији. Рођен као изгнаник, још дјететом пренашан из мјеста у мјесто, до иза Алапа, живећи дуље времена од странака и магистратуре, сву ону живу пажњу, коју остали Талијанци посвећиваху својој опћини или символу своје странке, он посвети само имену Италије. Из књига Virgila, Цицерона и Ливија он стаде да љуби Италију, Италију велику, побједоносну, једину; али као што ренесанса није старина и ако је у њој новина помијешана са старином, тако ни Италија Петраркина није Италија римска, и ако има у себи много њенога. Живући у добу господара, он им схвати намјеру и сврху, која се састојала у диктатури против странака, гвелфске и гибелинске, диктатури, која ће обезбиједити народима мир, слогу, и конач грађанских ратова. Но така намјера не прелажаше никада преко бедема једног града, границе имања господарева. Петрарка је сада рашири, па, као што је Данте навјештавао рат чак и тирана против Гвелфа, да се обнови величина Империи, тако он навјештаваше мир међу господарима, да се уклони свако мијешање оружја и туђинског господства, да се у својим природним границама поврати у своју моћ латинска народност, којој је глава Рим. Изрека Фосколова: „да се подигне Италија, ред је прије уништити секте“, гласови 1847 године за сједињењем талијанских кнезова, примирје и промјена странака у „Народном друштву“ пред год. 1859, све то бијаху гласови, изрека и политика Петраркина у четрнајестом вијеку. Кад оно кнез Метерних рече, да Италија није друго него географски израз, он не бјеше схватио ствар: Италија бијаше литерарни израз, поетски пријевод. Онај заборав и осуда земаљских странака, гвелфске и гибелинске, она слога, коју приповиједаху хиљаде и хиљаде муниципија, све то бијаше заиста племенита поезија, која се зачимље у љубавној пјесми. Не знам, је ли истинито оно,

прича Вилман, да је, бива, аустријска управа кадикад забрањивала пјевање пјесме Италији, но ако је она то збиља радила, јамачно је имала разлога, и ако је било већ касно.

Али пјесник, ако је и био постојан у идеалу о Италији свагда, у свим догађајима, у свим ратовима, у свим револуцијама, што испунише његово доба, не проповједаше увијек слогу и мир. Јован XXII. и Филип Француски помажу својим аукторитетом и оружјем авантуристу Јована Чешког; а Петрарка, који такођер живљаше на Двору авињонском, шаље домовини опомену, која касније у кармањолском хору бијаше само један историјски споменак: „Sublimis ab Alpe Ille minax animo iam praemetitur avaro Ditia rura proculi“. Ко се не сјећа оне пјесме римском сенатору, гдје пјесник омотаво руке у власи Италије, па их тако трагички ниже пред успоменом старе величине и садашње мизерије? Ко се не сјећа оне пјесме упућене господи, што ратоваху око Парме у години 1344., пјесме јадовите и силне, гдје мржња прама странцима нађе тако жестока одушка, а љубав прама отаџбини тако њежна израза, пјесме, која с једне стране зове грађане, да се грле, а с друге, да убијају? А када је Кола да Ријенцо својим трибунским скиптром сабирао око себе у Кампидољу гласнике из свих градова талијанских, Петрарка заиста повјерова, да се његова вајкадашња жеља примиче испуњењу. И остави Двор и Авињон и заборави љубав и постале незахвалан Колонама: не гледаше, не мишљаше више ни на што, него само на Италију и Рим; он, који је прије три године зазивао: мир, мир, мир, стаде да приповиједа затор и рат: затор бунтовничким Феудалцима а рат рату грађанском. „Кад помислим — пише он Коли пред год. 1347. — на онај жалосни али свети разговор, што смо га прекјучер водили на вратима оне старе цркве, чини ми се, да сам чуо пророчанство, да сам чуо Бога а не човјека. Тако си божански оплакивао

садашње стање, пад и рушевину републике, тако си дубоко ставио прст свог говорништва у наше ране, да, када ми се год поврати у уши звук оних твојих ријечи, свагда ми нарасте бол у души, блага ми сјета облије лице а срце, које је горјело, док си ти говорио, сада, кад мисли, сјећа се свега и предвиђа све, разлијева се у сузе, не већ женске него човјечје, али у сузе човјека, који ће својом моћи да се згодном приликом закани на нешто дивно у славу правде и правце. Па и ако сам већ отприје био у мислима често с тобом, од онога сам дана с тобом још чешће, те час очајавам, час се надам, час опет, колебајући се између наде и страха, говорим сам у себи: „Ох, да се то хоће икада да оствари! Да се хоће да оствари још за мојих дана! Па кад бих и ја могао имати удјела у тако великом предузећу, у толикој слави!“ Па се окренем распетома Исусу и подвикнем гласом жалосним и очима сузама орошеним: „О добри и преблагИ Исусе, устани, чему спаваш? Погледај, шта све подносимо и од кога! Погледај шта раде твоји непријатељи а над грбом твога имена!“ — — А на такве непријатеље Исусове (ви већ знате, који су то) бјеснио је Франћеско Петрарка толиким бијесом, да реформатори XVI-ог вијека мишљаху, да га могу убројити међу своје претече. Ни љубави, ни застрашивања, ни штовања га не савладаше. Пјесник мира постаје гњеван баш пред очима римског Двора; пјесник срамежљиве љубави одбацује сваки стид у описивању срамотних дјела достојанственика. У посланицама без натписа његов латински стил оснажује се новом моћи: фразе му пламте грозничавом сумпорном свјетлошћу, паклени огњеви букте лижући прљаве слике, а сотона (ово је једини пут, што га пјесник спомиње) сотона председава и управља смијући се кардиналском празновању.

Но касније се показа, да је трибун много слабији, него ли што то замишљаше

он и наде пријатељеве а господа Италије продаваху и даваху у замјену оне градове, које су по мишљењу пјесникову морали ослободити и ујединити, гомилаху око себе туђинске плаћенике, које су морали сложено одагнати а на гласове о миру дужде Дандоло одговараше исправљајући географску погрешку грађанину-говорнику. Ђенова одговараше новим биткама. Зато Петрарка у зрелим годинама, готово не поуздавајући се у господу талијанску, полагаше наде у цара Карла IV. и настојаше око повратка папа у Рим. Већ се не могаху Црква и Држава идеално истиснути из устава Италије; но Петрарка опет, пишући Карлу опомене и укорје, сјећаше га, да је Италија велика и да ће таква остати и без њега, а о повратку свете столице говораше као о поновном спојењу Рима с Италијом. У осталом својим пророчанским оком он гледаше дубоко у будућност: „двје свјетске свјетлости — пише он — цар и папа, већ се гасе; два мача већ се ломе“. Међутим настојаше, да у часу, кад се те двје свјетлости гасе, што већма подигне име и идеју Италије. Ко посматра Италију у XIV. вијеку и Италију, какову замишљаше Петрарка у будућности, може слободно да се послужи компарацијом, дивном сликом стоне цркве у Милану, коју је основао опет један пријатељ пјесников, Ђовани Галеацо, први од госпде, који помисли на круну италску: шума шиластих ступова, који, и ако су различити у позицији, у величини и висини, а сваки са својим подножјем, својим ђивотом, својим украсима и својом светињом, ипак се слажу у неком разноликом, живахном, фантастичном јединству; повише свих надвио се витак и сјајан златни ступ, који држи Богородицу, која онима, што су у близини, не изгледа, да се узвисује над осталима и међу осталима, док онима, што је из даљег посматрају, изгледа као свечана и узвишена госпођа дивнога и убавога храма, који је сав само за њу начињен . . .

Међу контрастима, која су огромним дијелом изазвале прилике времена, међу неизвјесностима, које су излазиле из саме природе пјесникове, сами факат, да је он на врхунац идеала талијанског народа поставио замисао и име народне Италије, сами тај факат је славна и несумњива заслуга Петраркина прама отаџбини. Његова политика, дијелом практична и за она времена модерна, бива: класично величање републиканског господства, пропаде за вазда туђом инвазијом у години 1494. Али идеал остаде. Шта више, неки незнани хрониста римски, описујући штету инвазије, спомиње и жалосним гласом коментује пророчанску пјесму Петраркину на укор господи Италије, а са аугуралним стиховима те пјесме Никола Макијавели завршује свога „Владаоца“. Код Петрарке сусрећемо се и са другим стиховима, који баш по својој неизвјесности као да су одређени да проричу, обиљеже, симболизују, далеко од окорелог страначког гложења а у значењу широко и опће националном, неке моменте, догађаје, идеје у појму препорођаја Италије. Слика онога, „cavaliere, che Italia tutta onora“, који треба да сједи на Тарпејском брду, „pensoso più d' altrui che di sè stesso“, ако је од XV. вијека — како тврди Макијавели — привлачила и надахњивала племениту душу Стефана Паркарија све до његове смрти, није је мање изгледала ни Италија очима тужним и жалосним ради дугог, узалудног чекања. Па ако је за дуго вријеме Италија без престанка узалуд питала своје управитеље:

„Che fan qui tante peregrine spade?“

они други стихови, тако римски жестоки, какове није ни сами Данте спјевао:

„Cesare taccio, che per ogni spiaggia
Fecè l' erbe sanguigne

Di lor vene, ove il nostro ferro mise . . .“

рекао би да својим сломљеним и пригушеним звуком проричу набоје на бајонетима Варезе и св. Мартина; на тај начин рекао би да кобни стихова:

„ . . . . . Virtù contro furore
Prenderà l' armi e fia l' combatter corto,
Chè l' antico valore
Negl' italice cor non è ancor morto . . .“

овјенчавају свјетлошћу народне химне борбе Ђенове, Милана, Бреше и Рима. Такове успомене, мислим, не ће бити на одмет ни другим народностима, јер и оне врло добро знају, кад туђинац заузима земљиште отаџбине, да је мржња штовање, образваност борба.

IV.

Сада већ може Италија да ужива у успоменама више човјечанским. Благог јутра, 22. маја 1341. Франђеско Петрарка, тек овјенчан улазио је на коњу у Парму, усред оружја браће Коређија, која заједно с народом ослободише град од лошег господства Скалиђера: побједа бијаше весела, наде велике а овјенчани пјесник Италије започе пјесму слободе. Бијаше то моменат, јединствен у животу пјесникову и у историји талајанске старије поезије, моменат, у коме Италија узимље на себе обличје тогово грчко а лик Алђејев рекао би да ускршава и живи дух еолске лирике кружи кроз град лонгобардски. Бјеше то заиста диван моменат, али, на жалост, само — моменат. Свакако остаје вјечито у спомену пјесма „Lunge da libri nata in mezzo all' arrmi“ а у тој пјесми ови дивни стихови:

„Libertà, dolce e desiato bene,
Mai conosciuto a chi talor no'l perde,
Quanto gradita al buon mondo essei dèi!
Da te la vita vien prospera e verde,
Perte stalo gioioso si mantene
Ch' ir mi fa somigliante agli alti Dei...“

Ови стихови, испоређени са Дантовим, гдје је катонска слобода, „per cui si rifiuta la vita“, уздигнута до симбола душевног ослобођења од гријеха, давају нам најјаснији израз разлике двају добâ и двију поезија. За прву добу слобода се стјече смрћу, за другу она је почетак живота. Како ли је тек у пјеснику, мање старинском, славна ова манифестација нашега „ја“, која се пред феудалношћу и теоло-

гијом, орном, да укроти и ослаби персоналност, уздиже у пуноћи своје слободе и у лакој ширењу њезину осјећа срећу и достојанство! У томе оплемењивању и обожавању човјечанског Петрарка, пјесник Лауре, подудара се са Петрарком, писцем латинским и филозофом.

...Ренесанса је оглашена, али Петрарка, грађанин, ишчекује жељно што скоррију њезину манифестацију у што пријатнијој форми у Италији, слободној, умиреној, уједињеној...?

У Бечу, новембра 1896.

По талијанском
Шп. Ј. Герун

ПЕСНИК

— Хајзе* —

Песник мора бити велики, одличан човек, далеког и оштрог ума, снажног осећања и веома живахне маште, али кад то има, може више учинити него какав краљ или господар над тисућама људи. Камо човека, који онако као он познаје најтајније путеве најунутарњијега седишта душина? Под каквим обичајем не увлачи се овај Протеј** у колевку људске воље? Ко свемоћно завлађује људским срцима? Ко држи у тако чврстој руци узде, којима страсти подстрекава и задржава? Учитељ и добротвор својега народа, он постаје то свима народима, свима деловима света, свима вековима. У његовој су руци терезије правде и венац за заслуге; пред њим појављује се као велико само што је доиста велико; мало у сјају великога ишчезава као плева; он, ученик и љубимац Астрејин*** право мери врлину и велико дело, и процењује према вечној истини. Само достојне главе увенчава, гран-

чицом, која никад не вене, и васкршава после тисућа година опевано дело у одушевљеном потомку. Све врлине друштвенога живота, све грације наравственога друштва стављају се у покрет на његове звуке и оживљавају слушаоце. Његовом песмом утанчавају се осећаји, прене дремљиво осећање и успева сваки цвет питомог човечанства. Слатким милогласјем звука, који се заједно складају, налази оно што је племенито отворен улаз у срце, а истина у светлим, милим сликама обасјава душу као пролетње сунце.

Превео

У Београду

Момчило Иванић

** Протеј, бог морски, син Нептунов или Океанов и Тетисин, чуваше стадо свога оца. Он знађаше будућност, али је откриваше само силом и прерушаваше се у разна обличја, да би умакао онима, који га салетаху питањима. У овој басни огледала се Природа, коју треба нагнати, да би јој се отргла тајна.

*** Астреја, богиња Правде, живљаше на земљи у златно доба; али људски греси у доба мједи и железа нагнаше је да бежи, и попе се на небо, где чини знак Девојке. Неки митолози држе да јој је мати Темис, са којом је други мешају.

* Вил. Ј. Ј. Хајзе немачки књижевник, рођен 1749. у Лангвизену (Шварцен-Бургу Сондерхаузену) умро 1803., као песник развио се под утицајем Виландове поезије, радио је заједно са Јакобијем на новинама *Ирису*, походио Италију 1780.—1783., а за тим постаде библиотекар у Мајнсу. Од њега су постали *Епиграми*, превод *Петрона*, *Ландион* или *Елеузијске Тарне* (1773.), *Ардингело* (1787.), роман, чиј се стил одликује чудесном енергијом и сјајним колоритом, али коме се приговара и сувише велика песничка слобода; *Хилдегард из Хоснтала* (1795.); *Анастасије или писма из Италије и Претиска*, објављена у Цириху 1808.

УСКРШЊЕ УСПОМЕНЕ ИЗ СРБИЈЕ

— Albert Malet —

Глушао сам више пута да вриједи видјети манастир Манасију и његова утврђења у Моравској долини, ако се хоће да правилно појми значај и да оцијени моћ — а у неколико просвијећеност средњевјековног српског царства — прије косовске пропасти и навале Турака. Ја сам желио да видим ма какав споменик из историјске прошлости ове земље, гдје је осим неколико градова све обновљено. Турци су били уништили све што је носило на себи српски карактер, а Срби су утрли све прагове заостале од Турака. Оскврњивали су грозно и рушили цркве и џамије, разваљивали су биоградска утврђења, од чега није остао поштеђен ни двор принца Евгенија.

* * *

Спремам се баш на Велику Суботу да путујем за Манасију. Био сам већ дошао на биоградску жељезничку станицу, одакле воз полази око девет часова прије подне за унутрашњост. На неколико минута пред полазак учини ми се да видим пред собом париску станицу у мањој размјери у очи Ускрса. Свуда видим српске натписе упоредо са француским, па оне распореде вожње на оба језика штампане, а маса ми се чини слична потпуно париској: ђаци на школском одмору, војници с торбицом на леђима у одсуству, официри, сељаци, трговци . . . сви у неком послу хитају својим кућама. Како сам задовољно посматрао многе чакшире сукнене, суро гуњче гајтаном везено, фес или шубара затурени на потиљак — то је моме оку веома годило, кад види само шаренило и новине. Људи се разговарају као да су стари познаници, једно другом кажу „brate“, а не, као ми, „господине“. Ну истина је још да ове људе гуши и мрска политика и да их не оставља ни

онда кад се при поласку воза са својим пријатељима растају.

Воз јури, а људи непрестано прелазе из једних кола у друга, шетају се из једног одјељења у друго, па пуше неки дуван мек као за даме. Неколико њих стоје поред врата и жагоре — један завија цигару, други опет уврће кајшић од ножа, који виси скоро до кољена . . . Посматрач се не плаши ни мало њиховог ножа, јер зна да се они њиме само служе при једењу. Тако исто не задају човјеку страх ни толики пиштољи, што су их за појас задјели, као ни оне пушке полегле по полицама озго. Лако је појмити да су им то још нове и омиљене играчке, кад се зна да су за четири стољећа под Турцима могли имати само ножа код себе, а послје ослобођења су били приморани бдити над оружјем пола вијека. Тек само спазим како се неке од њих поглед зажари из пакости или жестине, продере се мало набусито, па одмах за тим окрене у смијех — то је весео и шаљив народ.

Људи су им радознали као и жене и дјеца. Брзо се спријатељују и лако се повјеравају један другом — било свјесно или по нагону, што зависи од тога којег су доба старости, али све то они чине увијек са неким предрачуном. Ма да се човјеку чине добродушни и немарни, опет би се могао посумњати по некад у њихову вјеру.

Мој сапутник с лијеве стране није знао, увјерен сам, латински језик, али му је у души било да чешће узвикне: *Do ut des!* Двадесет минута смо већ један поред другог, али он још не зна циљ мога путовања, мој живот и политичко мишљење моје. Још чим је сјео до мене, рекао ми је да ће кроз три до три и по

часа бити већ код куће међу својима, ако Бог да! на радост жене, три сина и кћери првјенца, његове зелене јабуке — већ госпођице. Док још нисмо били стигли до прве станице, потужио ми се на трговину која му — како рече — доприноси више сиједих власи но динара, само кад је човјек поштено води, а не као каки мјењач Јеврејин из Кнез-Михаилове улице, који мијења злато за сребро уз добру зараду или као каки лукави Енглец — проклет био! Даље вели да више вриједи каки робијаш градски, но један милорд енглески. Човјек истина може говором скрити своје мисли, али га поглед издаје. Не бих се чудило да сам тако мишљење о лукавом Албиону чуо у Француској, али сам се изненадио кад сам то чуо у најконтиненталнијој земљи европској, далеко од мора и Енглеске. Мој приповједач је опазио то чуђење на мом лицу, па рече: „нека те Бог од њих сачува, али их ти, може бити, већ познајеш!“ —

Огледава ме већ. Ја сам му одговорио на то доста нејасно, али ме је он ипак разумио. Па онда наставља причајући ми куда иде вагонима толика живина и хиљадама јаја. —

— Енглец је то све јео, али није ништа платио. Хајдук један! —

Воз се заустави, а мој Србин прекиде причање. За то вријеме сам размишљао и закључио: да је Србин парничар, који би могао добити и Енглеца, да би сваки Србин тужилац могао бар добру трећину примања извући од Енглеца. Али за то треба бити стара стијена — као мој сусјед, који се није дао похарати тако лако, већ их тужи и дере се противу њих. Ове су ме ситнице плашиле да га даље испитујем. Али шта да радим, нема ми другог спаса, морам спријечити пораз нападом, што ће ме спасти или ће бар борбу прекратити. — „Ви сте се без сумње жалили?“ —

— „Јесам ли се жалио! . . . О, Боже! . . . “ — Овим га питањем доведох

до узнемирења, био је просто занијемно, очи му се зажариле, поглед му постаде узнемирен а лице узбуђено — бјеше настао прави неред у његовим мислима. — Кад се мало утишао рече:

— „Да ли сам се жалио? У Лондону чак. Јагње јечи кад му се нож грлу примакне. Знам их добро као људе безобзирне и лопове. Криво ми је једино на мог надувеног браниоца, који ме већ толико динара кошта, да ме је примио горе но што би ви примили каког либерала или радикала.“ —

— Кад је то изговорио пригну се к мени, сав дрхти, а лице му игра. И не мислећи на то да ли ће мој напад бити сувише брз — и не намрштив се упитам га хладно: „Јесте ли добили вашу парницу?“ Он само укочи поглед, ражљути се и тако лице накисјели, да се у мало не насмијаш. Кад сам то видио, ријешим се да му више не вјерујем и да што мање с њиме говорим. Једва сам га чуо кад је кроз зубе изговорио:

— Још десет хиљада динара. —

Затим се нагло диже и пође у сусрет к једном његовом пријатељу, који се био тада појавио у ходнику вагона. Тако ја лијепо останем да уживам у посматрању природе, која пролеташе врло брзо поред воза.

— — — — —
Чини ми се да нема нигдје љепше природе но што је ова, која је поред те њене љепоте тужна и пуста. — Што се иде дубље у унутрашњост Србије, земљиште се све више подиже; заокругљена узвишења и таласаста површина прелазе поступно у стрмените висове, а на југу бисмо нашли, како карта слика, високе планине. Пут се час сужава између брегова, час се отвара у пространа поља и ливаде, по којима се прелијева зелени застирач. Мало нешто на брду видим шљивике у бијелом цвијету, које несташни вјетрић бере и сноси на тек поникло жито. Тако јасне боје цвијећа карактерне

су за земље, где се пупољак једног дана појави и већ исте благе ноћи развије. Око се наслађава овом бујном природом, оном игром хладовине са свјетлошћу, што све долази од свјежег и блиставог зрака сунчевог.

Поред тако величанствене природе, ипак се у њој човјек осјећа сјетан, као оно кад при вечерњем сутону посматра како се ноћне магле јављају. — Нигдје у пољу не видиш живе душе ни тежка ни пастирског стада, само тек гавранови и врране прну тромим лѐтом заплашени од пролаза воза. Не осјећа се чак ни дах човјечји у близини, па бар да се помоли која глава људска или каки позлаћени крст са (звонаре) цркве. Само бих спазио каки кров од куће у рупи некога брежуљка, где се губи у лишћу дрвљећа и крије повећом оградом од ока човјечјег. Мало подаље укаже се друга кућица једнакога крова, па трећа... и тако све по пет до шест у гомилице прикупљене.

Све те куће тако раштркане чине једно село. Не чује се у њему глас живе душе. Нема дјецe да истрче испред куће на звиждање машине или да бар с кућњег прага гледају радосно, како се воз пробија кроз густе облаке дима. Нигдје да се укаже из димњака какав облачак благословенога дима са огњишта људског, да бар да знака о животу у кући. Ето због чега се осјећамо тако невесели у сред овог зеленила ливада, расцвјетаног биља и у свјежој бујној природи. Па ми се чини као да пролазном црвеном провалом Нишаве у драгомачском кланцу, поред оних стрмих и огољених обала од испуцалих стијена.

Воз се заустави у сред поља на једном насипу. Чујем да сам стигао где треба, па се нагох да видим станицу. Станице нема, већ видох возовођу крај насипа да предаје пртљаг с воза, и неколико сељака у црним шубарама, с рукама у џеповима сурих сукнених чакшира и са

цигаром у устима. Мало одаље двоје кочије, једна воловска кола и један фијакер чудновато шарен — то је свилајначка станица, први даник на путу за Манасију.

Одмах сам помислио, јер је тако и по другим земљама, да овај насип од речног шљунка наглашује блиску варош на десет километара даљине од жељезничке пруге. Прешао сам брзо пут до вароши са добрим коњима и пријатним друговима.

Моравска равница преставља простран врт, опкољен тамо далеко планинама. Пут је добар и раван, а при том врло угодан за пјешака и коња. На њему нема нијде рупа или трагова од коњских ногу и точкова; међутим се путник у околини Биограда при рђавом времену ужасно напати. Осјећа се већ насељеност и нека живост. Недалеко видим стада гдје пасу и пастира гдје је чучно и свира у двојницу. Кола често пролазе поред нас; а по ливадама гори влажна шаша те својим димом растјерује сточне мушице. Још се варош не види, а ми већ сретамо једну механу. Човјек их наилази по Србији дуж пута на раздаљини од шест километара, баш као да и сама власт иде у прилог распуштениости путника. Коњи већ успорили ход, а кочијаш се обрнуо у пола к нама и пита може ли се ту мало због коња задржати: „Овај лијени дешњак — Стамбулов — не може проћи поред механе док се не заустави. А ако баш господа желе да одмах продуже пут, онда му нећу дати да застане овјде“.

Путници не хтједоше учинити по њефу Стамбуловљевом. „Напријед!“ рече кочијаш лагано, али Стамбулов све полако иде, бајаги није разумио српски. Кочијаш пружи руку за бич: „вјере ми! Ах, ено механе гдје се кува изврсна турска кафа! Вала у цијелој Србији нема кафеције који би таку кафу скувао. Кажем вам да ни Султан у Цариграду не пије бољу кафу“. То нас неби задржало код ове механе, да ја нисам спазио с друге њене стране

гроб с уздигнутим каменим спомеником, крај једног насипа. Натпис бјеше чудноват због обојених изрезаних слова. У камену је изрезана слика која наличи на какво окачено страшило, ноге у борби а руке у гомили чиода, дакле видим преда мном слику српског војника. На њему загасито плави мундир и панталоне, јака зелена, чизме, жута дугмета величине петодинарца, пушка, бајонет, фишеклија, бркови ушилени да небо парају — ништа се није заборавило. Према томе овај војник XIXог вијека наличи доста на (старе архаичке) шаре нормандских застирача. Са стране су у плавој и црвеној боји изрезане ријечи: „Драги Србине, не пожали труда да се зауставиш пред овим тужним спомеником; он ће ти рећи да Мијалко Лаштанин, трговац из Свилајнца, рођен у селу Лаксе, среза Трнавског, храбри топовођа брдске батерије, у тридесетој години свога живота, у најбољем цвијету своје младости, за славу, (слободу) и ослобођење Србије, борећи се јуначки против Турака у бици код Бераве (Beravat) паде, кад је пунио топ, од једног турског танета, 27. јула 1876., године. Његове кости почивају сада код цркве у ковиљу. Овај споменик подигла му је супруга Станисава, с којом лепо поживе шест година и изроди сина Велимира и кћер Љубицу“. Доцније сам чешће виђао поред пута сличних надгробних споменика са наивном сликом војника и сличнога натписа, и увијек би ме то дубоко тронуло. То није више обожавање мртвих, већ јасна (видљива) стална лекција за свакога: вјерна служба према отаџбини. С тога сам стајао гологлав са мојим сапутницима пред овим спомеником, који приказује сјећање побожне жене на њенога друга, па сам се онда сјетио све моје браће, који падоше тако исто мртви, па им се гроба не зна.

— — — — —
Кад се пређе преко једног црвено обојеног и од више гредица склопљеног

моста, улази се у малу варош Свилајнац, која броји до пет хиљада становника. То вам је, тако рећи, повеће село као и остале српске вароши осим Биограда и Крагујевца. По украсима од гипса на лицу зграда види се утицај запада, што је из Аустрије пренесено. Широки улицама пролазе мирно многа стада оваца и чопори свиња. Тротоари су непримјетни, а боље би било за путника да их и нема никакo; јер гдје их има то је нагрђени рељеф од шилкова, чворуга, јама и т. д. Неугодно је ићи ноћу улицама због калдрме, а иначе је безбједност и моралност потпуна, као и у осталим српским варошима.

Освјетљење је недовољно у опште: фењери са петролеумом на одстојању по сто метара насађени су на дирекцима обојеним српском тробајком. А кад се у непосредној близини осуши каква биљка, онда њено дебло замјењује дирек.

На крчмама — доста честим види се с лица намолован плави брежуљак са каквом развалином у грубој црвеној боји, истиче се група дрвећа у жутој, зеленој и плавој боји. Молери долазе сваког прољећа да премажу поново. Друге куће су окречене бијело, зелено јабуке или црвено крви, према укусу домаћина вјештака. Све су куће приземне (*rez-de-chaussée*), а која има и један спрат, онда изгледа као какав споменик, за који сељак неће рећи да је конак.

Свилајнац се не разликује од осталих вароши у Србији, ну тога дана беше вел. Субота и по улицама се видјела живописна гомила и прекриљен трг. Поред крмаче млијечни сисанчићи и чопори јагањаца бјеху окружени купцима, који их пипају и оцјењују, а за десет и петнаест пара се цјенкају и граје као у опште сељани при погађању. Наличе на наше сурове планинце Оверњане, они су ипак питомији. Човјек се договара са женом; он живахан са штапићем у руци, а она послушна са торбицом на леђима. Купац

вади из кесе увезане у више чворова пару по пару и даје трговцу, продавцу, који по неколико пута броји. Једна мјешавина од различних јединака разне боје лица, косе и одијела: Цигани бакарног лица, ватреног погледа и у самим прџама одјевени; циганке — зле жене са лулом у устима. Влашки Цинцари обичног лица; жене им са дугим капутима од бијелог сукна без струка и доље поширим, лица дугуљастог и плавог, глава претрпана украсом од вуне и кучине, које одржава једна витица (курјук) косе око главе обвијене, смежуране и постарије. Срби, људи поносити са бијелом власуљом доста широком да и рамена покрива; жене су им мале, пуне и на врућини повезују главе шамијом, са zgodним грудњаком, сукња грубо набрана а по овој шарена кецеља проткана ибришимом и утврђена у појасу бакарном спонем.

Цио свијет се узрујао, само зуји, а ми заглашени лармом дођосмо с муком у нашу гостионицу „Европу“. По згради се познаје укус, који грађевинар није умио лијепо извести. Скоро по свима варошима у Србији има таквих гостионица са разним именима. С лица су стубићи са завршним коринтским украсима; молерај је живописан; трапезарија; наше собе најбоље — баш према штали и ђубришту. Па какве удобности још! Под постељом слушкиња за скидање обуће и папуче; на умиваонику сапун, чешаљ, четка за косу и још — да ли да вјерујем својим очима — четкица за зубе. Овом се четкицом служи слободно сваки путник, јер не виси о концу као увлака у нашим поштама. На вратима се указа собарица, Маџарица, јер Српкиње нерадо служе; с два прста бјелила на лицу, на уснама лонче (кутију) руменила, рекље ружичасте боје и сукње уштиркране. Прилази и смијешу се, да ме дајбуди придобије; пита ме још има ли чиме да ме послужи. Никакве разлике између ње и оне четкице за зубе. Ако кадгод путујете на Исток, избјегавајте гостионице које носе

име „Европа“. Боље је ипак тражити какву стару српску крчму, ма да се у њима налазе собе са неколико кревета као у манастиру и ведрице мјесто умиваоника и бокала, али не ћете у њима наћи ни папуча, сапуна, чешља, четкице за зубе, ни Маџарицу — бар ће вам соба бити угоднија

— — — — —
Дивно је путовати од Свилајнца до Манасије по свјежем уранку и чистом јутарњем ваздуху. Природа је врло примамљива: с лијеве стране поред пута тече Ресава, која вијуга кроз траву и пјенуши, а по где где захучи подухваћена точком какве воденице. Далеко тамо десно у равници поглед се сужава и пада на сребрнасту површину Мораве. Поља лијепо обрађена, дјетељина већ покошена до самог подножја планина, које се виде на хоризонту као плаветни лук крунисан шумом. Око седам часова учинимо мали одмор на доксату једне механе, пуне сељана у празничном одијелу. Ту се пржи кафа; поздравља се са „Христос воскрес“ — „Ваистину воскрес“. Дјеца кличу од радости на сваки пуцањ пушчани, а два Циганина нас забављају свирком у бубњу и зурни. Човјек мисли на поезију арапску, кад види ове вјештаке без меких шешира и музичког одијела. Сва дивља поезија Истока чини вам се као мелодија чудноватог такта.

Још мало идемо добрим путем, а послје настаје пјесковити пут прошаран точковима (траговима); мост порушен; пређемо брод гдје је рјечица мало шира. Од једном се нађосмо пред бедемом од стијена маховином обраслих, које несташна ријека пробија (тијесним) кланцем, скачући преко сурваних одломака, између стрмих обала; улаз на позорницу манастира Манасије. Енглез Denton није претјерао, кад је рекао у своме опису од 1860. године, да се човјек наплати за цио умор од пута по Србији само кад види Манасију. Нисам нигдје видио тако величанствене развалине.

Кад се човјек успуже уз стрмен, онда види како се кланац отвара у пространу дољу између стрмих планина са дивном растовом и буковом шумом. На завијутку путање подигнут је манастир на једној стијени, коју купа мирна ријека. Сачињавају га дванаест четворних, квадратних кулица, опасаних до половине јаким зидовима, који се дижу прилично у вис, тако да се од храма виде само шест блиставих кубета. Једна се кула истиче својом величином, по свој прилици кула мотриља, на којој се виде остаци од разурваних пушкарница за педесет метара над земљом. Одбране на улазима су неповријеђене; само ваља испитивати гдје је била решетка за одбрану. Улази се слободно у двориште, засађено платанима, у чијој се средини види црква византијског стила. Према томе, утврђења су служила да заштите храм. Овај манастир је подигао крајем XIV. вијека Деспот Стеван Лазаревић, син побијеђенога косовског слављеника; Турци су га доцније претворили у пребивалиште војника и коња. Храм је облика крста, са трогубим сводом и у потпуној хармонији. Четири округла стубића изнад хора носе једно кубе са дванаест прозора и дванаест слика апостола. Украс му је величанствен као и његов оснивач, насликан с десне стране улаза у краљевском огртачу. Под је ишаран бијелим и ружичастим мермером. На зиду су многе слике тројака молераја. Ма да су слике повријеђене, и молерај заљуштен и испуцао, ипак су у томе стану од веће вриједности него оне лијепо очуване у Жичи. Види се лијепо код више слика како су Турци избушили рупе гдје су очи и нос; али су већи варвари били посјетиоци што урезаше своја имена у зиду; у Жичи сам још примјетио да калуђери не чувају слике од дима и капљања воштаница! Наши би се музеји подичили таквом старином. Гдје су ти неимари (вјештаци, грађевинари), што надгледају овај храм? Послије земљотреса у 1890 год., пукотине су тако невјешто мал-

тером олијепљене, да је и молерај негдје њиме премазан. Храм би се могао поредити, у тој својој првобитној одјећи, са нашим храмовима из тога доба — не по вјештини у облику и по укусу украса, већ по складности и простој изради. Били су заиста вјештаци његови зидари. — Кад једна битка уништи будућност и наду једног цијелог народа, то је ужасно! —

Кад уђосмо у двориште затечемо велику масу сељана из околних села дошлих — као и сваке године о Ускрсу на манастирску Славу (Сабор). Ту сам могао љепше но у Свилајнцу видјети разнолику народну ношњу. Служба се служи просто у цркви и без нарочитих хорова. Жене се разговарају у цркви, а људи стоје замишљени. Видио сам како једна сељанка, наслоњена уз стуб црквени, доји наивно своје чедо, које маше ручицом из радости што је и оно са осталима пред богатом ускршњом трпезом. Напољу се спрема свечана гозба: пеку се прасци и јагањци на ражњу поред ватре; жене постављају сто на трави испод платана, шарене поњаве замјењују чаршаве и јастуци поређани у наоколо у облику потковице. У врху је софра пуна колача и пите са орасима, запаљена воштаница, тамњан и све што је о Слави потребно. Мало даље су тако исто два стола припремљена — али без јастука и мање раскошна: један за жене а други за дјевојке. Обичај је такав да само људи сједе за часном трпезом, и кад они заврше објед, онда тек женскиње почињу. Један ми старац рече: „за столом се пазимо од жена, од како је узабрала Ева јабуку“ Интересоваху се за мене, и једнако се питају међу собом: „који је овај господин? — Француз, Француз? Дакле је из земље Бонапартине? — Француз из те земље? — Па то је онда наш пријатељ!“

Мало прође од како се здравих са архимандритом, који надгледа манастир сам без калуђера, а један приђе сељак, кога ћу се увијек сјећати, пријатног изгледа

са капом у руци: „Христос воскрес“, рече и пољуби архимандрита у руку. За тим се обрну к мени: „Господине, ја сам Стамата Павловић, домаћин Славе. Молим те у име моје и браће моје да примиш позив на нашу Славу и сједнеш на мјесто, које ти ми од свег срца уступамо“. — Никад нисам био усхићенији него тада ради овог простог али искреног позива. Већ сам био увјерен у добродушност и искрену љубав овога народа према мојој земљи; али ме овај сељанин баш занесе својим говором! Подигоше се сви да ме као њиховог госта поздраве. „Помози вам Бог, браћо!“ — рекох. — „Бог ти помого“; и одмах ме посадише у врх стола. Обичај је да прије јела сваког ракијом служе, што даје апетита за јело (да би јело послуже слађе било). Једна жена донесе бардак; домаћин напуни чашицу, прекрсти се и поздрави ме овом добродошлицом: „Хвала ти, господине, што си нам дошао у госте да заједно прославимо петстогодишњицу. Ја молим Бога за твоје здравље и твој срећан пут, за све нас и за цио народ хришћански, за твоју земљу — славну Француску! Молим га за моју браћу и за кишу! . . .“ Не имадох времена ни да се осмјехнем овом лијепом говору. Са свих страна се разлеже „живио!“ Домаћин ми приђе, и по вјерском обичају пољуби се са мном у уста, рекавши „Христос воскрес“. Кад испразни чашу, пружи је пуну мени, на мене је ред. Ја напијем Њег. В. краљу, Србији и васколиком српском народу. Задрхтах, кад сам опазио да је сваки подигао чашу, да ми наздрави да се са мном објасни. Чашом за чашом ми пријете. Ја, гладан само гледам шта ће најпослије са мном бити. Уздржавам се да не посрнем. Док ми једна жена, ваљда погодила по моме лицу, пружи кроз ону масу парче пите на врху ножа. Још се сјећам да ми даде бијела лука и масла; ну како било, то бјеше спас — али пита ми се чињаше много боља од ма каквих колача. — Опомињем се да смо имали

прво, за мезе, бијела лука и млада сира. Слатко сам јео чорбу од јагњеће цигарице и нарочито спремљену зечју главу — што ја веома волим. Вино се пије и здравице напијају, па и ја тек напијем кад ме чутура наиђе. Жене се старају о хљебу, месу и јајима на столу; сијече се са ражња печење, а радост и жив говор се води на све стране. С лијеве ми стране сједи један поп, и гњави ме само, говорећи ми да зна боље историју француског народа него српског: прича ми о фр. Революцији — „революцији човјечанства“ и о франц. царству; мијеша личности Мирабоа, Робеспјера и Бонапарту — све онако ђутуре! С десне ми стране сјеђаше домаћин, који ми причаше о њему и његовима. Рекоше ми да је потомак једне часне фамилије и а он ми рече да цијело село може посвједочити како од памтивјека није био кажњен још ни један члан његове породичне гране. Нада се да ће и даље тако бити, јер сам своју дјецу учува да љубе Бога и да чине добра дјела. Од једном се тек снужди. Има сина од 22 године. На Ђурђев-дан, лани назебао му је и оболио тај син, кад је помагао својим сусједима да пређу с колима ријеку, од тада му је увијек снужден и жут у лицу. Сузне очи је упр'о у небо: „који би га спасао од ове болести и повратио му весело лице, тај би био његов брат и моје дијете, мој спаситељ!“ — Жалим, Ст. Павловићу, што не знам лијека, који би осушио сузу ожалашћенога родитеља. Посао га истрже из те туге. Треба по религиозном обичају сјећи колач. Разгори се тамњан и упали жута воштаница, а архимандрит дрхтавом руком прелива колач вином и благосиља, кадећи кадилом три пут у крст. Жене раздају црвена јаја, а дјевојке се дижу и у коло хватају. При лаганој игри пјевају складно са звуком свирача „Господи помилуј!“. Тек се ућуташе, коло се заустави послуже три корака, а за тим наставише игру око стола три пута. После тога се коло раскиде, и

дјевојке почеше цјеливати људе у руку, о ови их благосиљају. Ах, кад би се ријечи могле сликом представити, то би тек био за сликара диван предмет!

У хладовини лисних платана, које окружавају зидови, при дну маховином обрасли, виде се многе разнолике ношње, свилене мараме разних боја, јелеци и кецеље везене и дуги бијели скути. То је скуп интересних лица, пјесме старинске, мелодије свираче и тајда помно дивљачке, тамњана плавичасти дим и пјесме ветрића уз треперење лишћа — како је посве дражесно, чини ми се као сан, што сва чула опија. Лијепи санак је трајао до

4 сахата у игри на цвјетној ледини. А кад дође час расанка, кад им се ваља њиховим селима, а мени у Свилајнац вратити, обузе ме нека туга. Домаћин ме у име свију загрли и пољуби, а ја њега за све. „Брате, нека те Бог штити у твојој земљи као и код нас (у нашој), на овоме и оном свијету“.

„Бог те поживио“, подржао, Стамата Павловићу! И нек чува нека штити твоју мирољубиву браћу и твога краља, као што ја гојим вјечну љубав према вама!“

(„*La vie Contemporaine*“).

Женева.

М. Ст.

ОЦЈЕНЕ И ПРИКАЗИ

У јато, голубе! . . .

Слика и прилика Ив. Павловића (Јабланића). Београд штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије 1899.

Писац ове „слике и прилике“ јавио се први пут у нашој књижевности пре десет и више година приповетком *Оно ће јарко сунце проказати*. Како је исти такав назив носила и једна Шамисова песма — *Die Sonne bringt es an den Tag* — то се убрзо нашло људи који су тврдили да је г. Павловић узео од те песме нешто више него име, и да управо његова приповетка није ништа друго до та песма преведена у прози. Начин одбране г. Павловића био је врло интересантан. Немогући порицати велику сличност која је била констатована између његове приповетке и Шамисове песме, он је узео доказивати да се то што је био испричао одишта десило негде у Западној Србији, и да с тога плагијат није учинио он, већ та лица из стварног живота која су се у своме раду тако дословице држала Шамисове песме. Шта више, он је био вољан навести сведоке који су памтили тај догађај из његове приповетке; исказе једне бабе, ако се не варамо, он је и предао јавности, и у једном тренутку могло је изгледати да ће се код суда, и нигде на другом месту, расправљати питање шта је и колико Иван Павловић дуговао Шамису.

Такав улазак у књижевност не може се рећи да је био баш тријумфалан, и тиме зар ваља објашњавати што није протекло мање него пет година, док се г. Павловићу вратила воља за фабулирањем. Друга његова приповетка, *Грех је греху заметак*, имала је за предмет један догађај што се десио, све нам се чини, у пишчевој породици. У неколико ова је приповетка носила аутобиографски карактер. Да ли јој је тај карактер писац нарочито дао, да би у напред пресекао све гласове о плагијату, ми не знамо; али, ако је то имало да служи као нека предохрана, онда ћемо рећи да је у овом случају свако узимање предохране било сувишно. *Грех је греху заметак* било је тако слабо да нико није могао ни доћи на мисао да је и то од каквог страног писца позајмљено; чак ни завидљивци књижевне славе г. Павловића нису имали рачуна спорити његова права на тај књижевни производ.

Што се тиче његовог најновијег списка, *У јато, голубе!* ту предмет није узет из стварног живота, а није ни могао бити одатле узет, пошто је то једна бајка, где видимо лубању да се разговара, препире и кавжи с осталим деловима тела, *У јато, голубе!* припада дакле чистој фикцији, и то је заиста једна опака случајност, што одмах за овим морамо приметити да се та приповетка подудара с другом једном коју сви врло добро знамо. Као

год што је *Оно ће јарко сунце проказати* личило на поменути Шамисову песму, онако како би на њу само њен превод могао личити, тако опет *У јато, голубе!* изгледа само једна варијанта оне класичне параболе о желуцу и удовима, која се приписује римском консулу Мененију Агрипи (500 пр. Хр.) Од овог образаца г. Павловић је отступио само у толико, што се код њега удови не буне на желудац него на мозак, и да то отступање није било особито срећно, убрзо ћемо показати. Иначе, језгра је старе римске приче задржана, па је, изгледа нам, задржана и њена тенденција, јер док је Агрипа хтео да изрази једно аристократско гледиште, дотле је г. Павловић, који себи куражно присваја име једног босанског властелина (Јабланића), покушао да против начела једнакости, у најмању руку, протестује. На основу овога ми се нећемо пожурити да закључимо да се г. Павловић налази, како би правници рекли, „у поврату“ плагијата; задовољићемо се само да констатујемо извесну немоћ код тог писца који је канда осуђен да целог века по туђој замисли пише. Његова причања то су већином препричавања, и међу нашим данашњим књижевницима он представља доста ретку врсту приповедача из „друге руке“.

Да се на *У јато, голубе!* задржимо, ми према томе и не бисмо имали разлога, кад нам та приповетка не би пружала поучан пример како једна анегдота пуна духа и смисла може невештом прерадом да буде и једног и другог лишена. И додаћемо да, уз то, *У јато, голубе!* садржи сва огрешења о добар склоп и о логику у онште, која је један писац кадар учинити, и да би с тога ова „слика и прилика“ заслуживала да се унесе у читанке као образац особите врсте, образац онога на што се не ваља угледати.

Колико се сећамо, Агрипа почиње сасвим наивно: „побунише се једном удови против желуца...“ и од прве речи човек зна шчим има посла, — зна, на име, да слуша бајку где не треба да га изненади ако се удови буду понашали као свесна створења, а желудац буде држао беседе. Г. Павловић, пак, почиње тиме што нам представља некаквог Новака о коме говори, не само као о једном човеку који је постојао, него као о једном човеку кога је он, писац, познавао. Оста-

вимо то што г. Павловић на стр. 5 вели за Новака: „Видим шта чини и срце ме боли! Шта ћеш, и од његове сам горе и ја лист, и волим га, Бога ми, као своју душу; али куд сам пристао;“ — него мало даље, на стр. 7, говорећи о томе што се десило Новаку, он додаје: „причао ми је баш сами Новак.“ И пошто после таког увода ми очекујемо да чујемо један случај из живота, наше изненађење мора бити велико, управо мора бити огромно, кад видимо да то што је сами Новак причао јесте један догађај, не само невероватан, него и немогућан, да је то једна прича чисто фантастична, једна, најбоље да кажемо, басна. Јер ево шта он казује да је било од њега кад је после неког убоја легао у постељу: „Еле роде мој, таман се као, мало загрејох и умирих, а ја чујем, буди Бог с нама: као да моје ноге рекоше...“ (стр. 11). после њих узеше редом реч очи, уши, језик, образи, „све што је на глави“; па руке, кичма, груди; најзад лубања на коју су сви ти удови сиктали не зна се који грђе. И Новак примећује: „Шта је најчудније, ја све то чујем и видим — а као да се то не догађа са мном; ако разумеш! просто, као да су ту два Новака, како ли да ти кажем! па један, као, све чује и види што се с оним другим ради; само, не може ништа! Еле, ово што ти причам, разуми да прича онај који, као, са стране, непомичан, све види и чује што се чини с оним, који је из чаршије дошао и легао. Откуд удовима оне речи, кад ја читав не бих умео то изговорити — *ти Боже знај!*“ Како тешка рука у г. Павловића, и како машта којом он располаже није ни довољно лака, а камо ли крилата! И какав апсурд претпоставити да један данашњи сељак прича као свој властити доживљај једну басну која је већ вековима као таква позната. Треба замислити да нам је неко стао изнова причати *Змију младожењу*, али сада као догађај из једних сватова у којима је сам био, и да је још покушао да нам вероватност тог догађаја докаже оваким срећним умцима: „Како да ти кажем“ или „Ако разумеш“ или „Буди Бог с нама!...“ Ништа боље од тога није ни г. Павловић учинио, и ваљда се никада још један приповедача није толико огрешио о тон своје властите приповетке као он овом приликом.

И прелазећи сада на склоп, ми смо

у искушењу да кажемо да је он, ако је то у опште могућно, још мање подешен него и сâм тон. Код Агрипе је буна удова, видели смо, управљена противу желуца, и то је сасвим добро смишљено, јер желудац „који као бездна зјапи на сред тела, лен и нераден“*, и који се ништа сâм не труди, него само купи у се туђу привреду што му се са свих страна доноси, — тај желудац савршено је могуће представити као неког дембел-тиранина кога је другим удовима додијало служити. Али г. Павловић је хтео да исправља Агрипу, и за то је улогу трбуха дао мозгу, — мозгу, који је од свих органа најактивнији и највреднији, и кога је с једним дембелом најмање допуштено упоређивати. Па онда, буна удова противу желуца да се замислити. Чиме би се она свршила, то је празним стомаком, а празан стомак није ни у колико нешто немогућно. Међутим, покушајте да замислите буну удова противу мозга, а нарочито оних удова које г. Павловић именује, очију, ушију, руку . . . Како су ти удови у стању одметнути се од мозга, кад без њега ни очи не би могле видети, ни уши чути, нити се руке чега машити. Г. Павловић наводи истина да су уста у Новака, чим су се истргла испод надзора мозга, стала којешта говорити, а на првом месту, псовке и поскочице, — и ми не споримо да има случајева кад „језик лети пред п међу“, али — зар и то треба објашњавати? — то су случајеви кад мозак не ради више правилно, а не случајеви кад уста без њега, остављена сама себи, дејствују. Са својом буном органа противу мозга, г. Павловић је превршио меру чак и онога што се у области чисте фантазије трпи, јер ако је ту допуштено развијати поставке невероватне и немогуће, то још не значи да је допуштено развијати и поставке сасвим бесмислене.

Наговестили смо да је *У јато, голубе* приповетка с моралном, или, боље рећи, с политичком тенденцијом. После толиких других, г. Иван Павловић-Јабланић заступао је ту идеју, да је апсолутна једнакост неостварљива, да се у свакој заједници мора знати ко је старији, и да би заједница без врховне власти, и без дисциплине коју та власт собом доноси, била као организам где су удови одрекли

мозгу послушност. Али да би ту идеју илустровао, г. Павловић је био дужан смислити таку причу у којој ће његовом јунаку све ићи добро док глава заповеда, а све наопако чим удови на њу устану. То је био један елементарни услов, и тим чудније пада да га г. Павловић није испунио. Ми видимо да је његов Новак расточио очевину и дотерао до просјачког штапа, пре него су се удови почели с главом кавжити; шта више, они су се почели с њоме кавжити тек поводом тога што је она Новака у тако стање довела. Писац нам о томе не да сумњати; и кад се Новак једном спотакне и падне, глас његовог деде довикује му из гроба: „Хеј! . . . тешко ногама луду главу носећи!“ (стр. 10). Буна удова, која за тим долази, изгледа против *таке* главе сасвим оправдана, и, што је главно, не остаје јој шта више да упропасти Новаку, пошто му је пре тога његова „луда глава“ упропастила, све што се могло упропастити. Најгоре што се тада дешава Новаку, то је да се удари о усијану пећ — малер истина непријатан, али, уједно, у упорођењу с ранијим губитком целог имања, и доста незначајан. Ако би таква једна апсурдна прича у опште какав закључак допуштала, тај никако не би био у корист главе, и њеног врховног заповедништва, пошто су без ње ствари ишле истина рђаво, али не и горе него са њом. И кад г. Павловић није био кадар да развије и докаже тако просту, тако очевидну истину као што је та о праву главе на управљање, ми се питамо шта је он кадар да развије и докаже, и да ли у опште има те тезе за коју би и тако скучене аргументативне способности, као што су његове, могле достигнути.

Ми не знамо да ли г. Павловић мисли и даље писати овакве приповетке које га, судећи по њиховој финој хартији и чистој штампи, доста новаца стају, а које му, у накнаду зато, никакве славе не доносе. Али, ако мисли, онда би било желети да не прерађује више туђе песме и басне. Крајње је време да покуша сâм нешто створити. Ми нисмо сигурни да би то било нешто добро; далеко од тога! — али, кад се све узме у рачун, опет је боље да нам г. Павловић даје рђаве оригинале, него да, под изговором поправљања, квари туђе добре ствари.

* Шекспиров *Кориолан I, 1*

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Одговоре српских књижевника на наша питања престадо смо добијати. Не примисмо их до сад онолико колико очекива смо, то констатујемо жалећи искрено. Рачуна смо са много више готовости оних које за одговор умолисмо, када отворисмо у нашем листу ову неоспорно интересантну а тако исто врло корисну рубрику, која се у нас Срба јавља први пут. Ово, држасмо, да је најгоднији начин да се измијењају мишљења, која би о главним питањима наше књиге рекли своје, а све то укратко, без много труда — навађајући само она своја увјерења која су већ стечена, која су утврђивана сваким даном и која ваља само да се побилеже на хартију и да нам се пруже. То би био предмет дискусије свих оних који се баве књигом; а о пошљедицама те јавне ријечи, тијех без сумње разноликих мишљења о истим стварима, не може се сумњати. Сума свијех одговора, résumé, био би један сат на ком би се видело вријеме у нашој књизи одређено руком најпозванијих. — Досадањи одговори нису то исцрпили све; у то смо увјерени и ми и они који одговорише, а и они који не одговорише. Напомињемо да смо, док почесмо износити, примили само од неколицине, а својих молба и питања посламо на тридесет адреса. Сви други чије би нас мишљење тако интересовало, на жалост не учинише то; чак нам не одговорише на писма.

Ми овим понављамо своју молбу, дозвољавајући себи да речемо у *интересу српске књиге*. Није касно послати ни сада, ни још за коју недјељу. — У свесци за овом излазе одговори г. Свете М. Јакшића.

Нова књига пјесама. Богдан Р. Милановић, млади пјесник српски из Петровца (Босна) јавља, да је наурио издати нову књигу својих пјесама, која ће носити наслов *Крајишкине*. Пјесама ће бити до 75 од којих су неке штампане у разним српским листовима, као: „Бранкову колу“, „Бос. Вили“, „Зори“, „Искри“ и „Лучи“. Цијена 50 новч.

Краљевско Српско Народно Позориште у Београду, издало је недавно свој *Позоришни годишњак*, сезона 1898—1899. Цијена?

О устанку Срба, у Банату, 1594 године, с нарочитим погледом на савремене прилике у сусједним земљама, историјска студија *Јов. Н. Томића* (оштампано из извјештаја гимназије Краља Александра I. за 1898—99. год.) Биоград. Штампано у државној штампарији Краљевине Србије. — Ову лијепу књижицу топло препоручујемо.

У 13. и 14. броју „Нове Искре“, завршена је интересна студија Павла Поповића *Српски комади у К. С. Наф. Позоришту*. Сваки, који иоле води рачуна о напретку српскога позоришта, треба да прочита ову студију.

Пред Косовом, биљешке Зарија Р. Поповића, из доба 1874—1878 год. у Срем. Карловцима Српска манастирска штампарија. — Из „Бранкова Кола“ писац је оштампао ове биљешке у засебну књигу од 128 страна. У њима је изнио своје успомене, као Ђвџанског учитеља, пред и за вријеме првог и другог српско-турског рата. На прост па ипак врло лијеп начин описује нам он оно потајно одушевљење подјармљених Срба пред ратом и њихово тврдо надање у ослобођење, ону радост и весеље, срећу и задовољство при уласку српске војске и ону очајничку тугу при изласку њезину; а тако исто описује, и разна насиља и зулуме (а и неке врлине) турске, док су ратови трајали. У томе и јест сва љепота ових биљешака и оне ће се свуда, са особитим интересом читати. Једино, што би смо могли замјерити писцу то је, што оне прве биљешке све до 25 стр. није сасвим избацио из ове књиге, пошто, по нашем мишљењу, немају никакве везе са осталим биљешкама, те тако кваре хармонију, која је сваком дјелу неопходно потребна. Осим тога, жалимо на њега, што нам неке ствари још мало боље разјаснио није н. пр. зашто је хаџи-Стојко затворен, па још од Срба? .. и т. д. Но ово су погрјешке, које се увијек лако могу поправити, те кад књига доживи друго издање (а то јој од срца желимо) надамо се, да их не ће бити.

Невјерна жена, комедија у три чина, од Ђура Шпадијера. Штампано у Српској Штампарији у Загребу. — Смијешно је како неки људи, сасвим смјело и без зазора, издају своје књиге, а да никога паметнијега не запитају: да ли је та ствар за јавност и може ли се штампати? И писац ове књиге, од тих је људи. Што је утратио толико времена и

ову књигу написао, просто му било, али му не просто, што је у свијет тури, па још у онако лијепом издању. Његова „комедија“ нити је комедија, нити се икакво може назвати позоришним дјелом и ако је писац измислио неколико лица и гурнуо их пред нас да говоре. У њој нити има заплета, ни расплета, ни радње, нити ичега, што се од једног позоришног дјела тражи. Примјера ради, навешћемо само неколико пишчевих „вицева“, који су му, по свој прилици, били главна брига и ради којих је он ово своје дјелце и назвао комедијом: *Налајала би све кучке у селу; па би ми отресла уши оним пенним гурбетским језиком, као да град по њима пада; извадила бих ја ждријебе из кобиле; има девојка хвала Богу као муха лети* и т. д. И ако писац нигдје изрично не спомиње, нама изгледа, да се ово дешава негдје у Црној Гори. Па како ли је смијешно, кад здрава Црногорка-девојка онако, без узрока, пада у несвијест (стр. 21.) а још смјешније, кад овако говори: (стр. 22) . . . *цијело ми се тијело у срце претвори, кад тебе видим, те и овај нокат (!) осјећа, да само с тобом могу срећна бити* и т. д. Боже сачувај, кад би Црногорке таке постале, ми се више не би ни од њих могли надати, да ће нам родити нових Обилића . . . А каквих ли још будалаштина нема у овој књизи!!

Рекосмо доста.

Изишао је из штампе и растура се **Забавник** Српске Књижевне Задруге свеска 9. с овом садржином: 1. „Давид Коперфилд“ од Ч. Дикенса, у преводу Д. М. Јанковића (наставак); 2. „Рат и мир“ од Л. Н. Толстога, у преводу О. Глушчевића и М. Ђ. Глишића (наставиће се); 3. „Стратоника“ од У. Зејера, у преводу С. Н. Томића (свршетак), и 4. „Широка плећа“ од Фр. Шпилхагена, у преводу Св. М. Јакшића (свршиће се). Претплата на „Забавник“ стаје за Задругаре *четири* динара или круне, за незадругаре *седам* динара или круна годишње. Ко још није обновио претплату, може то учинити до краја јула мјесеца или непосредно код Задруге, или код кога му драго повјереника њена.

Стеван Милијевић, један од даровитијих млађих приповједача, јавља, да је наурио издати неколико својих приповиједака, под именом *Моје приче*. Приповиједака је десет и то: *Књажевих пет наполеона, Чича Митар у музеју, Стрижено кумство, Дели - Црногорка, Наполион Буноарта, Хаџи Талина породица, Сретно се свршило, Таџин војник, Млезинац и Побратили се*. Неке су штампане у „Бранкову колу“, „Зори“ и „Босанској Вили“. Цијена је књизи 1 круна или 1-20 дин . . . И ако писац има неколико приличних ствари, ипак нам се чини, да је са збирком одвећ поранио. Мало више стрпљења, па у књигу не ће ући радови, због којих се некада покајати може.

Браћа, натпис је комедији у три чина, коју

је написао Милош Цветић. Комедија је оштампана у засебну књигу из најновије свеске „Браства“, што га издаје друштво Св. Саве.

Књига о Косову. Иван Иванић, познати књижевник српски и сурадник „Зоре“, наурио је, кроз кратко вријеме, издати једну књигу о Косову. У њој ће бити пишчеве биљешке писане за вријеме његова двогодишњег бављења туда.

Сувремени запад са религиозно моралног гледишта. Јавна предавања читана у вријеме великог поста 1885. и 1886. год. у друштву за распрострањавање религиозно моралне просвјете у духу православне цркве у корист ученика св. Петроградске академије *А. П. Лопухина*, проф. с. петрогр. духовне акад. — Превео *Михајло К. Јовичић* свештеник срп. прав. цркве 1899. Штампарија Н. Писенбергерера и Шпилмахера Д. Тузла.

Примили смо на приказ од г. писца ову лијепу књигу. Ми је са њеног философског садржаја можемо топло да препоручимо и покрај рђаве интерпункције и правописа. Овакав пријевод много нас већма радује него гомиле стихова и прича неких писаца из ових крајева, који су заиста превазишли сваку мјеру. Ако им је већ до књижевниковања, што не уче језике и превађају овако корисне туђе ствари. Босна и Херцеговина није на почетку свог књижевног пословања, она је српској књизи дала већ Матију Дивковића, Фра-Јукића, Симу Милутиновића, историка Милаковића, Памучину а од млађих Шантића и Ђоровића, а да све и није тих имена, онај се пролетаријат не би смио подносити. Неке наше чаршијске појете нијесу представници младе умне аристократије ових земаља; а „ми се не дамо да нас ма ко заноси“, што рече Шилер, који је од пјесника тражио и више интелигенције него од обичних. *Зора* неће имати посебних обзира за неке књиге које излазе у нас, као бајаги у име нашег књижевног вјежбања. Она у тим књигама не види патриотску него просту себичну, амбициозну побуду. *Скуплати наше народне пјесме* у доба кад нам их отимљу, то би требали да чине они, кад им „не иде“ друго; а не да праве бомбастичне и фразерске предговоре издају своје пјесме јер „пјесма нас је одржала“. Онака нас пјесма одиста није одржала; одржала нас је много боља, прама којој су они равнодушни, — а таке пјесме неће одржати ни саме себе а не нас. На рачун патриотизма товарити и те шарлатанске књиге, не може се одиста дозволити; на тај се рачун у нас товари и онако много што.

Оцјењујући те књиге ми ћемо имати обзира само према *књигама* и њиној вриједности. Ако нам се не пошљу побринућемо се да их добијемо, јер хоћемо да се осврнемо на њих. Ако се мисли да смо на почетку књижевног и културног рада, наш нараштај не треба да се учи књижевности на оном што је *рђаво*. Према личностима имати обзира, па

ма и према својима, било би непријатељски. Увје-
равамо их да човјек може бити и паметан и још
како паметан и *цијенен* и не пишући стихове. Рђави
стихови само пружају неповољан суд и о личности,
не зато, што их пише, него што их штампа! —
Они, којима је ово намијењено, а вријеме је да им
се рекне, разумјеће нас. Доба Ханс Сакса прошло је.

Још једном нека је препоручен лијепи и ко-
рисни пријевод г. Јовичића. Ур.

Штампана је књига **Са Ватаве на Нишаву**
II. написао *Др. Алек. Љ. Митровић*. Садржај је
књизи: VII. До српске Атине. VIII. У Новом Саду.
IX. У китњастом Сријему. X. Кућа ратова. XI. Нова
српска Атина. XII. Српски гробови. XIII. Стари и
нови пријатељи. XIV. У цар-Лазаревој пријестоници.
XV. На Нишави. XVI. Повратак. Књига има два-
наест штампанијех табака. Цијена јој је 70 новчића.
За поштарину 10 новч. више. Може се добити код
писца, или код књижаре E. de Schönfeld-a у Задру.
— Најтоплије препоручујемо.

Хрватска

Posljednji Stipančići. У колу бољих хрват-
ских приповједача, један од најдаровитијих *Вацлав*
Новак, написао је приповијетку под горњим натписом.
Њу ће издати „Матица Хрватска“ у догодишњем
колу својих књига.

Matica Hrvatska, издаје и трећу књигу срп-
ских народних pjesama, које је она онако олако
назвала хрватским. Боже, умудри је и исцијели!

Hrvatstvo u narodnoj predaji i običajima
po Herceg-Bosni. *Sabrao Ivan Zovko.* — О овој
књизи постараћемо се и опширније да проговоримо,
а сад је само биљежимо, као највећи атентат на
здрави разум, при крају деветнајестог вијека.

Адолафо Вебер, познати млађи pjesnik хрват-
ски, недавно је издао своје скупљене *Pjesme*. Цијена
им је 1 форинта.

Ivo Cippico, Primorske duše, приповијести.
Nakladom rišbevom. Dionička tiskara u Zagrebu 1899.
— Писац ове књиге, која садржи шест краћих при-
повиједача, млад је књижевник. Није се давно ни
јавио, а ми, Срби, први пут сретосмо се с њиме у
лијепоме Фабрисову календару „Dubrovniku“. Он
није зазирао од српскога календара, као што није
зазирао, да своју књигу пошаље и српским листо-
вима на оцјену, а пошто је то, код Хрвата, ријеткост,
то га морамо похвалити, савјетујући му, да и даље
тако ради, не обзирући се ни на чија замјерања и
заједана, јер само се тим путем напријед иде. А
сад да проговоримо о самим приповијеткама. Нама
је особито мило, што можемо рећи, да су одиста
лијепе. У њима нам писац живо слика живот чес-
титих и ваљаних Приморца, с којима смо се толико
пута сретали и у приповијеткама нашега Матавуља,
само што су ови Приморци мрачнији, суморнији,

јаднији, те нам изгледа, да је писац навлаш хтио да
нам их такве оцрта, као суште противности оним
Матавуљевим весељацима. Стање сељака приморца
у истину је доста јадно и млади овај писац трудио
се, да нам га што истинитије представи. Патње
њихове осјећа и он и ми то читамо скоро са сваке
странице, а то, управо, и даје овим његовим ства-
рима највише дражи. То ће учинити, да ће се ова
књига свуда радо читати и да ће сваки читалац
пожелити, да нам се млади писац што чешће јавља.

Бугарска

Немили — недраги, натпис је роману про-
слављенога бугарскога pjesnika и књижевника Ивана
Вазова. Судећи по критици, изгледа, да је овај ро-
ман далеко заостао за његовим првим и још увијек
најбољим романом „Под игом.“

Руска

Кнез Дм. Голицин (Мурављин) издао је, у
Петрограду, збирку својих приповиједача, којих
има четири на броју и то: *На сјеверу, Режамини*,
Кралица и *Завјет очев*. Све ове приповијетке руска
критика необично хвали.

Тараканний бунт, зове се нови роман И.
Јасинског (М. Бјељинског) у којем црта тужну слику
душевног и економског сиромаштва у руском сељач-
ком сталежу. Земски началник Мордар Мордарић
ни најмање се не брине за то: како мисле и живе
сељаци његовог крзја. Он се само појави међу њима,
да се извине и испује, те, попивши боцу коњака,
опет одјурн откуд је и дошао. Због тога сељаци, не
имајући вође ни ваљана савјетника, запуштени и
остављени пропадају. Роман је написан чисто умјет-
нички, те, изузевши можда само нека мјеста, задо-
вољиће и највећег цјепидлаку — критичара.

Чешка

Druhý květ, зове се низ цртица, што их је
написао прослављени чешки pjesnik Сватоплук Чех.
У цртицама износи своје успомене, почевши од
дјетињства, па све до онога времена, кад се први
пут јавио као pjesnik. Вјештина и лакоћа, којом су
писане чине, да се ове цртице у сласт читају.

Алојз Јирасек, најдаровитији млађи припо-
вједач чешки, написао је и трећи дио свога исто-
ријскога романа *Věk*. Ми ћемо се постарати, да о
овоме роману једанпут и опширније проговоримо.

Obzor literární a umelecký, натпис је новоме
литерарно-умјетничком листу, што га је покренуо
Др. Јарослав Влчек у Прагу.

Slovanský přehled, у својем 10 броју, доноси
један подужи чланак о нашеме Змају (са сликом
његовом) из пера уредника А. Чернија. Осим тога
доноси и чланак: *Texty písní srbohrvatskyh pod*
vlivem nářevu, од познатог пријатеља Срба Ј. Кубе

Словеначка

Dom in Svet, илустровани словеначки лист, дошло је у своје 15. броју слику и биографију познатог старог хрватског пјесника Ивана Трнскога. Биографију је писао Јанко Барле.

Knjižnica za ljudstvo. Izdaje Katoličko-politično društvo u Ljubljani. С тим насловом почела се нова „Књижница“, која би словенском свијету разјашњавала поглавита културна питања са становишта, на коме стоји. Прва свеска носи наслов *Zadruga in njihovi nasprotniki*, uredil Janez Krek. Цијена је књизи 5 новч.

Vinjete, натпис је збирци пјесама, што их је сјевао Цанкар. Овај даровити млади пјесник обраћа све већу пажњу на се, те се надати, да ће, временом, станути у ред најбољих словеначких пјесника.

Пољска

Przegląd powszechny, познати пољски лист, у једном од задњих бројева, доноси занимљиву расправу проф. Јосифа Третнакса *Мицкијевић и Пушкин као бајронисте*. Писац разлаже, како је Пушкин, при почетку свога пјевања, познавао само поједина дјела великог енглеског пјесника, као: *Чајлд Харолда*, *Баура* и *Гусара*, те је, нада све, силно утицала на њега она Бајронова меланхолија, висок полет мисли, дивља енергија јунака и описивање природних красота. У то вријеме Пушкин је и написао *Заробљеника* и *Бахчисарајски фонтан*. Кашње кад је читао и *Дон Жуана*, те, у неколико, попримио нешто од Бајронова цинизма и подсмјевања, написао је он свога *Онегина*.

Киславски, младић од 23 године, написао је и добио краковску награду за два позоришна комада *W sieci* и *Karykatir*. И сад га, на све стране, хвале, као једнога од најјачих драмских талената.

❧ СТРАНА ❧

Талијанска

La città morta, натпис је новој трагедији Габријела Д' Анунција. Трагедија се догађа у Грчкој, у граду Микени. Александар, пјесник; Анка, жена му; Леонард, археолог, и Бијанка Марија сестра му, долазе у Микену, да нађу атридску гробницу. Александар, који се био заљубио у своју жену рад сјајних јој очију (а која је била слијепа), охладни према њој и заљуби се у Бијанку Марију. Но Бијанку Марију воли и њезин брат Леонардо. И он води своју сестру персијском извору и ту је удави. Слијена Анка, наслутивши о томе, полети извору да спасе пријатељицу Бијанку, но тамо је затекла већ мртву. Спотакнувши се о њезино мртво тијело, узвикнула је „ох видим, видим!“

Говоре, да ова трагедија, и ако је красно

написана, ипак није за позорницу, али Д' Анунцио се тјешти тиме: да је његова трагедија, трагедија будућности. Но можемо ли му вјеровати?

Њемачка

Ѓа Лујза ил. Мартини, која се одавна бави преводњем српских и хрватских пјесника на њемачки језик, превела је недавно у „*Ag. Tagblatt*“, — и неколико од најљепших Змајевих „Булића“ и „Булића увелака“.

Француска

Avril, A. d', *La Bulgarie chrétienne. Etude historique. II édition. Paris, Challamel, 1898*, на 8-ни; стаје 2 динара.

Послије *La Serbie chrétienne*, о којој је било неколико редака у „Зори“, познати словенски пријатељ г. барон А. d' Avril приредио је друго издање, раније штампане расправе *La Bulgarie chrétienne*, која је угледала свијета у *Revue de l' Orient chrétien*. Прво је издање ове књиге изашло у српскоме пријеводу у Земуну 1864. год. под натписом: *Историска расправа о Бугарима*. Ово ново издање има за нас нарочита интереса ради онога детаљнога одјељка о религиозном конфликту између Бугара и Цариградске патријаршије седамдесетих година и стварање данашњег бугарског егзархата. А. d' Avril овдје прилаже оригиналну преписку, која је тада вођена између представника римске цркве и бугарских црквених првака о прелазу бугарског народа у католичку вјеру. — Н.

Bernard, Marius, *Autour de la Méditerranée. Les côtes orientales. L' Autriche et la Grèce. De Venise à Salonique. Paris, Laurens, 1893*, на 8-ни, стр. 392, с једном картом. Стаје 10 динара.

Писац је у неколико књига описао свој пут по обалама Средиземнога Мора. У горњој књизи описује свој пут од Мъегака до Солуна и ту говори о Истрији, Далмацији Херцеговини, Црној Гори, Албанији и Грчкој. Био је и до Сарајева. Књига је украшена са 130 илустрација од Н. Avelot-а, који је прије двије године укусно илустрирао и једно дјело о Црној Гори. — Н.

Чешка граматика за Французе. — За оне Французе, који буду хтјели изучавати чешки језик, приредила је прошле године париска књижара Leroux, *La grammaire tchèque avec exercices par Henri Nantich*, с предговором из пера познатог слависте Луја Лежера. Књига је на 16-ни и стаје 5 динара. — Н.

Један Вуков чланак у францускоме пријеводу. — Многим нашим читаоцима биће непознато, да је један знаменит чланак бесмртнога Вука Ст. Карацића, *О Србима и Хрватима*, превео на француски Ami Voué и штампао у Мемоарима Женевскога географског друштва, књ. IV. 1864., стр. 54—62. Овај је рад преведен из „Видов-дана“, од 1861. године. — Н.

О Далмацији. Париска књижара E. Fasquelle издаје има већ неколико година *La Grande Revue*, мјесечни лист у свескама величине биоградскога „Дела“, коме је главни уредник чувени париски адвокат Фернан Лабори, бранилац Емила Золе и пуковника Пикара у Драјфусовој афери. У овогодишњој јануарској свесци тога мјесечника, Charles Diehl штампао је чланак *Dans la Dalmatie romaine*. Писац је пропутовао Далмацијом и Јадранским приморјем 1896. г. и још тада је штампао своје прве утиске с неколико лијепих илустрација у *A travers le monde*, 1896., књ. II, стр. 317, додатку познатог Ашетовог илустрованог листа, *Tour du monde*. — Н.

Разно

Мађарска прослава. Ова година, канда је година самих пјесничких прослава. Пољаци прославише свога Мицкијевића, Малоруси Котљаревића, Руси Пушкина, Срби Змаја-Јована, те најпошље и Мађари свога највећег и најбољег пјесника *Александра Петефија*. Ове године навршило се равних педесет година, откако је он, борећи се за слободу миле домовине своје, јуначки погинуо у боју код Штрасбурга, Мађари, да се колико толико одуже бесмртном Генију његову, свечано прославише дан његове погибије — 31. Јула — те лавор-вијенцима окитише споменик његов. Они не хтједоше заборавити, да им је он оставио своје пјесме, најљепше пјесме што их је икада Мађар испјевао, да се и данас поносе њима, читају их и напајају се оним животворним дахом појезије, што вјечно избија из њих. Бајрон, Хајне, Беранже били су Петефијеви учитељи, али за то, ипак, он им није слијепо подражавао, него је умно да сачува своју индивидуалност, што од свакога пјесника на првом мјесту тражимо. Многе и многе његове пјесме, познате су и Србима из наше „Пјеваније“ Змаја Јована Јовановића, коме је Петефи био дуго и дуго узор, према коме је и многу своју пјесму испјевао.

Петефијев отац био је Србин. Звао се Стеван Петровић, а по занимању био је месар. Александар му се родио 1823. год. у Киш-Керешу, гдје је и ниже школа свршио, те је кашње тумарао као студент, глумац и војник све до смрти... Слава му!

Змајевка. *Кантата* у славу педесетгодишњице књижевнога рада Змаја Јована Јовановића. Награђена композиција за мушки збор и оркестар Већеслава Челанског. Пјевана први пут у Загребу на дан прославе 13. (25.) јуна 1899. Издање за гласовир. Цијена 30 новч. Литографија Маргетића и друга. Загреб. Препоручујемо је српским пјевачким дружинама.

Након дугогодишње љуте бољетице, након толиких патња и мука, склопио је недавно уморне очи своје и спуштен је у хладни гроб, да у њему јадан отпочине

ВЛАДИМИР М. ЈОВАНОВИЋ

пјесник српски

Чело, које су толико година љубиле свјештене музе, да му измаме по коју бисер-пјесмицу, целивала је и хладна смрт и оставила свој печат на њему, како нам више никада запјевати не ће.

Никад!

Никада више да не чујемо ни једнога слађа-нога звука са златне му лире; никада више, да у нашој тузи не зачујемо ни једнога уздаха његова и соколскога поклича на рад, нити у весељу да чујемо његове пошалице и пјесме-радованке.

Зар му је одиста додијао овај кукавни свијет, па је, тако рано, хтио да га остави? Или није могао сачекати боље дане српскога народа, па је похитио Свевишњеме, да га замоли, не би ли их ускорио? Или га је побро Војислав позвао себи, да се, након толиког невиђења, опет виде и загрле и у том загрљају, да се потсмјехну свима минулим патњама и невољама?

Жао ми је врло, што си лег'о тужан,
Па ти поглед на свет заостао ружан.
Србија се дигла, да ти помен кади,
Све се мишљу на те и песмом ти слади.
Све сад жали, тужи, што те нема јоште,
Да спеваш још коју препуну милоште...

Своме побри над гробом он је овако запјевао, и — аој јада! — то исто можемо сада њему запјевати. Његова суза оросила је тада побрин гроб, а ми, и ако не можемо оросити његов, ипак му са тугом у срцу довикујемо:

Збогом, мили Владо! Лака ти земља мајке Србије!

САДРЖАЈ: Од Уредника: *Кастелар*. — Одговори на питања нашег уредништва српским књижевницима: *Одговара* Слободан Јовановић, Ђорђе Поповић, Милан Недељковић. — **Пјесме:** Драгутин Ј. Илић: *Било*. — Милета Јакшић: *Nocturni flores*. — Р. Ј. Одавић: *Божанска искра*, Из збирке „Фантоми“. — М. Радовић: *Попоћ*. — Стеван Бешевић Петров: *Из пјесала „Крај огњишта“*. — Јован Дучић: *Из последњих пјесала Лејили*. — Кампоамор: *Застава и Барјак*, превео Бенко С. Давичо. — М. Радовић: *У подне*. — **Приповијетке:** Иван Иванић: *Моје детињство*, Елегија у прози. — Лаза Поповић: *Јосиф*, Једна глава из једног торзо романа. — Пера С. Талетов: *Крај*. — **Чланци:** Јелица Беловић-Бернадзиковска: *Жена будућности*. — Giuseppe Carducci: *На гробу Франћеска Петрарке*, превео Шп. Ј. Герун. — Хајнзе: *Песник*, превео Момчило Иванић. — Albert Malet: *Ускриће успомене из Србије*, превео М. Ст. — **Оцјене и прикази:** *У јато голубе!*... приказује Yorick. — **Кроника.** *Књижевност*. — **Разно.** — *Читула*.

Преплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, Дворска Књижарница Мите Стајића у Биограду и сви њени поштеренци. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Поједина свеска стаје 40 новчића. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од нечит-редка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 6 новч., за три оглашавања по 4 новч., а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. билеговине.